

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

FRAGMENTA IURIS CANONICI

(мастер рад)

Ментор
Проф. др Александар Ђорђевић

Студент
Петар Ђорђевић
Број индекса: М047/21-О

Ниш, 2022. године

Садржај

1. Увод.....	2
2. Извори канонског права.....	7
2.1. Материјални извори канонског права.....	7
2.1.1. Воља државе и воља цркве као материјални извор канонског права.....	8
2.2. Васељенски сабори као извор права.....	10
2.3. Извори канонског права у православној цркви.....	11
2.4. Материјални извори права у римокатоличкој цркви.....	12
2.5. Обичајно право као допунски извор црквеног права.....	13
2.5.1. Обичај у Римокатоличкој цркви.....	16
2.6. Формални извори канонског права.....	20
3. Развитак канонског права.....	21
3.1. Периодизација канонског права у Православној цркви.....	22
3.1.1. Први период 33. – 313. године.....	22
3.1.2. Други период 313. – крај IX века.....	23
3.1.3. Трећи период.....	26
3.2. Периодизација канонског права у Римокатоличкој цркви.....	28
3.2.1. Раздобље раног хришћанства.....	28
3.2.2. Раздобље римског утицаја.....	29
3.2.3. Раздобље германског утицаја.....	29
3.2.3.1. Осврт развитака канонског права на западу на примеру Салијског законика (<i>Lex Salica</i> и <i>Lex Ribvaria</i>).....	30
3.2.4. Раздобље научне обраде и систематизације канонског права.....	31
3.2.5. Раздобље реформисаног послетридентеинског права.....	32
3.2.6. Раздобље новијег црквеноправног развоја.....	33
4. Канонско право.....	34
4.1. Однос догми и канона.....	36
4.2. Појам цркве као главног субјекта који примењује канонско право.....	38
4.3. Изузеци од правила <i>Dispensatio</i> , икономија, акривија.....	40
4.4. Разлика између Римокатоличког и Православног канонског права.....	43
4.5. Аутономија и аутокефалија.....	45
5. Закључак.....	49
Библиографија.....	51

1. Увод

Циљ овог рада и јесте сагледање једног опшет историјског доприноса канонског права као и постављањем основа за даља истраживања на ову тему јер је канонско право на својеврстан начин наставило традицију римског права на коме се и базирало и на чијим је основама настало. Хипотеза коју желимо да представимо је та да је канонско право, највише у првим годинама свог постојања било од изузетног значаја за одржавање и уређивање стања у друштву тог времена, а да су Васељенски сабори итекако имали велики утицај на стање у друштву на истоку, а индиректно и на западу које је тада пролазило кроз јаку транзицију од некадашњег развијеног Римског друштва у једно ново, мање развијено, друштво из кога ће се касније развијати Европско друштво какво познајемо данас.

Значај рада се такође и огледа у томе што је канонско право као предмет изучавања доста запостављено последњих година с обзиром да је већина држава данас секуларна као и чињеница да је материја брачног и породичног права уређења савременим цивилним правом, међутим канонско право је поставило темеље одређеним правним институтима или их је одржавало још из времена римског права тако да сматрамо да је поново потребно посветити пажњу и поставити темеље за даља истраживања. Допринос не би био само везан за боље сагледавање европско-континенталног правног система које је преузело одређене одредбе из канонског права (или се служило њима) већ би помогло и актуелном канонском праву да свој значај који има на примену на црквена питања боље одреди и разуме с правног аспекта.

„*Fragmenta Iuris Canonici*” је рад који је подељен у четири целине. Како и сам назив каже обухваћени су само делови канонског права услед немогућности сагледавања целокупног канонског права и услед сложености и различитости решавања одређених питања у појединим црквеним деноминацијама које га примењују данас. Највећи значај јесте у првим вековима његовог настајања тако да је и рад орјентисан и фокусиран највише на прве векове развитка канонског права. Разлог томе је, пре свега, хронолошки, ради бољег сагледавања и разумевања ствари, као и постављање темеља за даља истраживања на ову тему.

I – Први део рада посвећен је историјском прегледу везаном за настанак канонског права као и условима под којима је оно настало и његов утицај у друштву. Уводни део има за циљ да нас уведе у проблематику којом ћемо се бавити у наредним поглављима уз благи осврт на стање у Римском царству и Римско право које је послужило као основ за даљи развитак канонског права и према коме се уређивао однос државе и цркве посебно у Византији.

II – Други део рада посвећен је изворима канонског права и подвлачењем паралеле сличности између извора канонског и цивилног права као и појединим разликама које у њима постоје. Исто тако, обухваћене су и неке основне разлике између канонског права између римокатоличке и православне. Такође, обрађена је и проблематика везана за стајање развитака канонског права на истоку.

III – Трећи део рада детаљеније обрађује развитак канонског права као и значај појединих васељенских сабора и одлука које су одредиле даљи ток развитака канонског права.

IV – Четврти део рада је уједно и закључни део који обрађује одређене црквеноправне институте попут икономије и акривије, а посебан осврт даје и на аутокефалност и аутономију цркве чиме се поставља основ за даља истраживања и проширивање теме коју смо поставили у овом раду.

Имајући у виду да хришћанска црква није уједињена и да има различита тумачења и разилажења по питању црквених питања, тако и канонско право није исто у свим хришћанским деноминацијама. Уистину црквено право се највише развијало под утицајем римског права и заједно са њим поготово у првим вековима. Занимљива чињеница је и та да се и данас многа правила која су донесена на Васељенским саборима примењују, а у чијем се доношењу и формулацији види утицај римског права.

Такође, треба напоменути да се зачетак и сазнања о црквеном законодавству као и условима под којима је оно настајало везано за рану византијску историографију. Пре свега код Евсевија из Цезареје кога поједини историчари попут Острогорског и сматрају родоначелником византијске хронографије. Својом опширном црквеном историјом (у 10 књига, до 324. године) Евсевије је ударио темељ новој врсти хришћанске историографије.¹ То је такође и време око Првог васељенског сабора. Евсевије је исто тако написао и житије Константина Великог (*Vita Constantini*) једној од централних фигура у хришћанству као и владара који је сазвао Први васељенски сабор једном од најважнијих сабора за извор раног

¹ Георгије Острогорски, Историја Византије, 46

канонског права. Константин је изједначио хришћанство са свим религијама Миланским едиктом 313. године (према нацрту Галеријевог едикта о верској толеранцији из 311. године), да би касније хришћанска црква постала главна религија царства која је била носилац социјалне снаге целе римске државе. Према Машкину званична црква била је далеко од старог живота и јеванђелског сиромаштва. Црквена имовина, добијана прилозима, завештањима и другим путевима, све је више расла и поседовала је земљишта на којима су се налазили колони. Део прихода јесте одлазио на добротворства, али је већи део црквених средстава одлазио на издржавање бројног свештенства којег је било све више.² Међутим, поред званичне “богате цркве” постојала је и опозиционарска “сиромашна црква”, која је износила различите ставове што је и довело до настака различитих струја унутар саме цркве, а и потребу за унутрашњим регулисањем многих црквених и државних питања. Самим тим и улога епископа расте, који често добија и улогу судије по разним црквеним, па и државним питањима.

Машкин улогу епископа у старом риму крајем трећег и током четвртог века описује овако: ”Независно од државних санкција и од строгих закона, хришћанство је постало владајућа религија. У поређењу са III веком број хришћана и хришћанских општина знатно је порастао. Сваки је град имао свога епископа; особит значај стекли су епископи крупних центара. Званична црква је подржавала и освештавала поредак Царства. Код царева наилазимо на потпуно одређене теократске тенденције; али они ипак нису успели да епископе претворе у чиновнике Царства. У појединим случајевима црквени хијерарси иступају са протестом против извесних поступака царева, да би стекли ауторитет међу широким масама становништва.”³ Пример томе је стављање Теодосија Великог под епитимију (црквену казну) од стране Амброзија Великог. Епитимија је уследила због Теодосијевог строгог разрачунавања за време немира у Тесалоники.

Црквена историја је итекако важна уколико желимо да боље разумемо околности под којима су црквена правила доношена. Писање саме црквене историје наставили су по Евсевијом узору Сократ, Созоје, Теодерет из Кира, Евагрије, Јован Ефески и други. Такође, историјску грађу садрже и списи црквених отаца из овог периода, као што су Атанасије Александријски, Григорије Назијански, Василије Цезарејски, Григорије Ниски, Јован

² Николај Александрович Машкин, Историја старог рима, 552

³ Николај Александрович Машкин, Историја старог рима, 551

Хризостом и други.⁴ Оно што је важно напоменути је и то да историју имају велики значај Акти Васељенских сабора, јер су црквени спорови решавани на тим саборима снажно утицали на развитак рановизантијског царства.⁵

Сазнања која модерна историја има о правном животу и управи рановизантијске државе заснива се на Теодосијевом Кодексу и Јустинијановом Кодексу који су садржали и доста одредаба везаних за црквене спорове.

Византија као наследница римског царства као и најразвијенија држава у првим вековима ослањала се на две најважније институције - државу и цркву. Њихови односи нису били увек исти, некада су били у потпуном сагласју у такозваној „симфонији“, а некада и у директним сукобима. Углавном су се такви односи манифестовали кроз однос цркве на чијем је челу био васељенски патријарх или папа, а с друге стране цар (византијски).

Поједини аутори попут Симе Аврамовића чак и називају византију теократском монархијом: “Византија је скоро све време представљала чврсту аутократску, апсолутистички монархију, али, због односа владара са црквом и уверења да царство владарима додељује сам Бог, могло би се рећи да је то била и теократска монархија.”⁶

Овде су се јавила и два појма која су општеприхваћена као опис начина власти тадашњих држава - цезаропапизам и папоцезаризам. Цезаропапизам је прихваћен у православном свету на истоку где је на челу био цар у симфонијској заједници са патријархом и где се царска власт сматрала да долази од божије милости (*Dei gratiae*) без посредовања Цркве (у овом случају патријарха као главног представника цркве). Цар је у Византији и био на неки начин заштитник вере, сазивао је саборе и бирао патријархе (једног од тројице који му је сабор предложио). С друге стране папоцезаризам је такав да је улога папе била пресудна избору и опстанак царева на власти што је папи индиректно давало много већу световну моћ а не само духовну што је итекако утицало на историјске токове у Европи током средњег века.

С друге стране, Жак Ле Гоф износи једно занимљиво запажање везано за Средњи век и описује хришћанство на следећи начин:

⁴ Више о историографији ране византије видети код Георгија Острогорског, Историја Византије.

⁵ Више о томе у целокупној публикацији свих саборских аката у старом издању: Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, Firenze 1769 sq. Ново критичко издање аката Ефеског и Халкедонског сабора налази се код Eduard Schwartz, Acta Conciliorum Oecumenicorum t. I, vol. I-IV (1922-30); t. II, vol. I-IV (1933-36) према Острогорском.

⁶ Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, Упоредна правна традиција, Београд 2022., 153

Често се сматрало да је хришћанство темељно обновило проблем времена и историје. Сердњевековно свештенство, напајано Светим Писмом, навикнуто да Библију узима као полазиште својих размишљања, разматрало је време на основу библијских текстова и традиције коју су завештали, преко Свете књиге, првобитно хришћанство, црквени оци и егзегети раног средњег века... Време Библије и првобитног хришћанства је пре свега теолошко време. Оно “почиње са Богом” који “господари над њим”. Сходно томе, Божанско деловање у својој целупности је тако природно повезано са временом да оно не би могло да отвори простор за неки проблем; оно је баш напротив, неопходан и природан услов за свако “божанско” дело.⁷

Из наведеног можемо видети да су прилике у друштву током првог миленијума носиле са собом велике изазове како за државу тако и за цркву која је морала да се од свог најраније суочи са разним изазовима и усмери свој курс. На почетку хришћани су били прогоњени, али су успели да се изборе за своја права и добију статус званичне религије царства. С обзиром да је и црква настала на тлу римског царства могу се детаљније анализирати историјске прилике и социолошки фактори који су утицали на настанак једног новог система у оквиру постојећег као што је канонско право. Примера ради, можемо довести у везу и развитак класичног римског права у тесну везу са настанком црквеног права и организовање Васељенских сабора. С друге стране, статус грађанства је нешто што је итекако одиграло велику улогу у Римском друштву, па је тако и *Constitutio Antoniniana*⁸ чиме су сви становници римског царства добили статус грађанства, имала утицај за лакшу примену и живот канонског права; највише из разлога што канонско право посматра све људе као једнаке, а *Constitutio Antoniniana* је управо био едикт којим су сви римски грађани постали субјект већ развијеног римског права. На тај начин оба права су могла да се примењују без колизије, и да се развијају у једном приближно истом смеру. Канонско право заиста и јесте било тесно везано са римским правом, а сами извори канонског права се могу наћи у готово свим државним и црквеним круговима тог времена.

⁷ Жак Ле Гоф, За један други средњи век, време, рад и култура запада, Нови Сад, 1997., 21

⁸ Више о томе: Alex Imrie, *The Constitutio Antoniniana An Edict for the Caracallan Empire*, The University of Edinburgh, Edinburgh, 2015.

2. Извори канонског права

Римокатоличка и православна црква вуку исте корене и деле неке од извора црквеног права, поготово она која су важила за обе цркве све до Великог раскола 1054., а највише током Седам васељенских сабора који су обележили први миленијум постојања хришћанске цркве. Протестантске цркве, међутим, доста одударају од учења и предања која имају римокатоличка и православна црква те је примењивање црквених правила доста другачије него у ове две цркве, па је и значај самог црквеног права другачији и специфичнији.

Сам појам канонског права као дисциплинске мере у цркви уведена је Првим васељенским сабором у Никеји 325. године. Међутим оно што је заједничко за све хришћанске цркве јесу Апостолски канони тј. Апостолска правила (lat. *Canones apostolorum*) које су донели Христови ученици тј. Апостоли а која су у сагласју са Светим Писмом.

2.1. Материјални извори канонског права

Према Цисаржу Православно црквено право учи да писани црквени закони добијају у православној цркви своју егзистенцију од: 1. Воље Осниваоца цркве Господа Исуса Христа; 2. воље највише црквене власти и 3. воље државе⁹.

Воља Осниваоца цркве је у овом смислу и примарни извор црквеног права, док су воља државе и црквене власти обавезна само уколико нису у супротности са вољом Осниваоца цркве. Ту долазимо и до самог разилажења црквеног права са цивилним, јер се као основни ауторитет посматра воља самога Бога, док је у световним државама воља државе везана за владаре или саборе (иако је некада увијена, само формално, у вољу божанског по принципу *Vox Populi Vox Dei* (глас народа је глас Бога)).

Божанска воља као извор црквеног права се назива још и божанским правом које представља скуп прописа те воље. Те одредбе су непромењиве као и догмати. С теолошке стране Божанско се право изражава на два начина:

1. у природи које представља скуп правних норми које постоје у нама тј. Закон записан у људским срцима (*lex scripta in cordibus hominum*) и које подлеже теолошком приступу и

⁹ Бранко Цисарж, Црквено право I, Београд, 1970., 23.

2. у правним одредбама датим од самог Осниваоца цркве које се налазе у Светом Писму и Светом предању. С правног аспекта гледано, овај други начин подлеже правној анализи јер нема теолошки приступ.

Свето писмо и јесте (о чему су сагласне и све хришћанске цркве)¹⁰ израз божанске воље Осниваоца цркве и то не само у погледу верских питања него и у погледу црквеног уређења и управе. С тим у вези је и црква као таква главни тумач божанскога права одакле и црпи свој ауторитет. Овде долазимо и до првог великог мимоилажења римокатоличке и православне цркве јер римокатоличка црква учи да право тумачења припада наследнику Светог Петра, викару самога Христа - Папи коме је пренет ауторитет непогрешивости у тумачењу свих црквених питања, док је у православној цркви ово право тумачења дато једино Васељенском епископату.

“Нека буде очувано у цркви све, што јој је предато Светим писмом и апостолским предањем”

21. Правило Гангрског помесног сабора.

Осим Светог Писма као основног пројектовање воље самога Бога, постоји и Свето Предање (*traditio*), а које обухвата скуп свих заповести које потичу од Христа и светих апостола а које нису ушле у Свето писмо. Посматрано на тај начин Свето предање јесте старије од Светог писма јер се Свето писмо јавља као један део записа Светог предања. Димшо Перић наводи: “Црква је била веома опрезна по питању предања. Оно потиче од Христа и апостола, због чега је у употреби и назив “апостолско предање”. И Свето писмо и Свето предање потичу од истог ауторитета и имају подједнаку вредност.”¹¹

2.1.1. Воља државе и воља цркве као материјални извор канонског права

Драган Николић наводи следеће везано за вољу државе: “вољу државе изражену кроз њено законодавство, црква је признала као материјални извор права оног тренутка када су први римски хришћански цареви почетком четвртог века правно признали постојање цркве у држави. Када је потом у Римског царству хришћанство уздигнуто на ранг државне вере, црква је добровољно препустила државној власти да издаје законе и о црквени питањима,

¹⁰ Иако се учење протестантске цркве битно разликује од римокатоличке и православне у погледу прихватања и тумачења Старог завета, највише у погледу изражавања Божанске воље.

¹¹ Димшо Перић, Црквено право, Београд 1997., 30

сама или заједно са црквеном влашћу. Оним законима који су били прожети канонским духом, црква не само да је признавала потпуну ваљаност, већ их је уносила и у своје канонске збирке. То је нарочито било изражено у Византији, која је остварила изузетно висок ниво јединства државе и цркве”¹². И заиста црква и држава јесу функционисали као један организам који се допуњавао и у погледу закона. Цркви је већи примат дат у погледу брачних и породичних односа, док је држава уређивала остале сфере друштва, а највише у области јавног и приватног права од општег значаја за целокупни “симфонијски” механизам на којем је и почивала цела византијска држава тог времена.

С друге стране Црква на Западу се односила са великим уважавањем према црквеном законодавству Јустинијана и каснијих византијских цара. Епископ Никодим Милаш исто тврди да су наведене законе римски провсвештеници употребљавали не само у грађанској и црквеној управи, него и у унутрашњим уредбама самог Латеранског двора.¹³

Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est

што је свугде, што је увек, [и оно] шта сви исповедају

Викентије Лерински (5. век)

Воља цркве манифестује се у црквеном законодавству и представља важан део у правном анализирању црквеног права. Православна црква своју вољу изражава преко сабора, док римокатоличка црква ту вољу везује за свог врховног поглавара. Саборске одлуке у православној цркви могу бити догматске и канонске. Канонске одлуке јесу канони тј. правила, док догматске одлуке постају догме. Разлика између канона и догми је та што се канони могу мењати, па чак и тумачити у одређеним питањима пред црквеним судовима и лакше се мењају и ублажавају икономијом док су догме непромењиве и у њих се не може сумњати јер представљају основни стуб учења цркве.

¹² Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш 1997., 303

¹³ Никодим Милаш, Православно црквено право, Београд 1926, 56.

2.2. Васељенски сабори као извор права

Римокатоличка и православна црква су до 1054. године имале заједничке Васељенске саборе. Најважнији првих седам васељенских сабор које признају обе цркве и дају им Васељенски карактер. Тих седам васељенских сабора су следећи:¹⁴

1. Први васељенски сабор који се још зове и Никејски, одржан 325. године у Никеји и који је донео 20 правила;
2. Други васељенски сабор, познат још и као Цариградски први, одржан у Цариграду 381. године на коме је донето 7 правила;
3. Трећи васељенски сабор, познат још и као Ефески сабор, одржан у Ефесу 431. године, на коме је донето 9 правила;
4. Четврти васељенски сабор одржан у Халкидону 451. године на коме је донесено 30 правила;
5. Пети васељенски сабор, одржан у Цариграду 553. године на коме није донето ни једно ново правило већ су само потврђена претходна правила;
6. Шести васељенски сабор, познат још као и Трећи цариградски сабор, одржао се 680. године у Цариграду на коме такође није донето ни једно ново правило;¹⁵
7. Седми васељенски сабор, још познат и као Никејски други одржан 787. године у Никеји на коме је придодато још 22 правила.

Сви горенаведени сабори (заједно са петостим) резултирали су доношењем укупно 190 правила која су од великог значаја за обе цркве, али су претежно доминантна у православној цркви с обзиром да се она заснива на њима, док је римокатоличка црква наставила сазивање својих сабора којима је давала велики значај. Концили тј. Сабори су све до Другог ватиканског концила доносили додатна правила која су решавала унутрашња питања римокатоличке цркве, док је сам Други ватикански концил резултирао доношењем свеобухватног зборника канонскога права познатијег под називом *Codex Iuris Canonici* који се сматра за главни извор канонског права у римокатоличкој цркви. Тај зборник се састоји

¹⁴ Више о томе: Седам стубова премудрости: историја васељенских сабора, Београд 1998.

¹⁵ Због овога је и организован такозвани пето-шести васељенски сабор познат и као Трулски васељенски сабор на коме је донешено 102 правила

од Законика канонскога права из 1983. године, апостолске конституције о Римској курији *Pastor bonus* из 1988. године и Законика канона источних Цркава из 1990. године.¹⁶

2.3. Извори канонског права у православној цркви

Православна црква осим наведених Седам васељенских сабора признаје још и одређен број помесних сабора који су се одржавали од четвртог до деветог века. Према епископу Атанасију Јефтићу једном од главних аутора књиге Свештени канони цркве списак тих сабора је следећи:¹⁷

1. Анкирски сабор, одржан у Анкири 314. године на коме је донето 25 канона
2. Неокесаријски сабор одржан у Неокесарији у Понту 315. године на коме је донето 15 канона
3. Гангрски сабор одржан у Гангри 340. године на коме је донет 21 канон
4. Антиохијски сабор одржа у Антиохији 341. године на коме је донето 25 канона
5. Сардички сабор одржан у Сардици 343. године на коме је донет 21 канон
6. Лаодикијски сабор одржан у Лаодикији у Фригији у другој половини четвртог века на коме је донето 60 канона
7. Цариградски сабор одржан у Цариграду 394. године
8. Картагенски општи сабор одржан у Картагени 419. године на коме је кодификовано 133 канона ранијих сабора¹⁸
9. Цариградски прводруги сабор одржан у Цариграду 861. године на коме је однето 17 канона
10. Велики сабор Цариградски одржан у Цариграду 880. године на коме је донето 3 канона.¹⁹

У најстаријим канонским Зборницима Апостолска правила су на првом месту, једина је разлика у броју. Источна црква од самога почетка па до данас признаје 85 правила

¹⁶ Из предговора: *Codex iuris canonici fontium annotatione auctus*/Законик канонског права с изворима, Глас концила - Загреб, 1996.

¹⁷ Према: Атанасије Јефтић, Свештени канони цркве, Београд 2005.

¹⁸ Картагенско-Афричка Црква је једна од значајних цркава у којој је организовано велики број Сабора почевши од 348. године са Сабором у Картагени закључно са Сабором у Хипону. Укупно је одржано 28 Сабора у овом периоду где је донето 133 канона, као и неколико апелација римским папама.

¹⁹ Поједини аутори попут Никодима Милаша сматрају овај Сабор Осим васељенским сабором, међутим епископ Атанасије Јефтић има другачије мишљење и сматра га као и већина аутора великим помесним сабором.

Апостолских, али их у западним Зборницима има само 50 јер нису била у складу са обичајима на западу.^{20 21}

На последњем Великом Сабору Православне Цркве наведено је следеће: „одговорност Православне Цркве за јединство као и њену васељенску мисију, изразили су Васељенски сабори. Они су посебно истакли нераскидиву везу која постоји између исправне вере и светотајинског општења.“²²

2.4. Материјални извори права у римокатоличкој цркви

Римокатоличка црква селективно признаје ауторитет седам васељенских сабора, међутим ауторитет васељенских сабора признаје и свим каснијм саборима које је сазвао папа и то убрзо после раскола тј. свих сабора од 1123. године па до данас. Протестанска црква доста иступа из формализма црквеног права, али признаје одлуке прва четири васељенска сабора. Материјални извори у римокатоличкој цркви су следећи:

- Папске законске одлуке као врховног поглавара римокатоличке цркве. Папске уредбе од општег значаја су:
 - *Decretales* (декреталије);
 - *Constitutiones* (конституције);
 - *Rescripta* (рескрипти папске одлуке за поједине случајеве).
- Законе и одлуке одређених конгрегација (уредра Римске курије). Међутим, све одлуке било које од конгрегација морају бити одобрене од стране папе. Тачније, када конгрегација донесе неку одлуку мора је послати папи на одобрење да би имала правну снагу.

Акт највећег значаја представља папска була (*bullae*), а мање формалан јесте бревија (*brevia*). Оно што је специфично за римокатоличку цркву јесте и такозвани конкордат што представља уговор између Свете столице и одређене државе којим се утврђује положај

²⁰ Никодим Милаш, Зборник правила светих апостола, васионских и помјесних сабора и светих отаца која су примљена православном црквом, Нови Сад, 1886, 11

²¹ Никодим Милаш везано за ово износи упућује на мишљење Париског архиепископа de Марса који каже је Дионисије Мали, који је први упознао запад са Апостолским правилима, морао да унесе у свој Зборник само 50 правила, а изостави последњих 35 правила због тога што су она установљавала нешто што није било сагласно са обичајима западне цркве и што би посебно б. Правлио било *ingratus Romani auribus* тј. непријатно Римском уху.

²² Одлуке Светог и Великог Сабора Православне Цркве, Односи православне цркве са осталим хришћанским црквама, став 3, стр 111

Римокатоличке цркве у одређеној држави. Први конкордат потписан је у Вормсу познатији као Вормски конкордат 1122. између Свете столице тада папе Калиста Другог и немачког цара Хајнриха Петог којим је завршена борба за инвеституру.

Римске папе, највероватније од средине четвртог века па на даље су често користили технике цивилног права како би оправдали њихове папске сентенце. Технике првих папских декрета су наравно били базирани на нацртима империјалних рескрипта. Папа је кроз декретале одговарао на питања бискупа који су се нашли у тешким ситуацијама везаним за судску организацију цркве или примену одређених принципа црквеног права. У овом контексту, објашњење одређених правних питања цркве постигнути су кроз исте механизме које је користило и само Римско право.²³

2.5. Обичајно право као допунски извор црквеног права

“Није ли нешто одређено Писмом, а свугде се чува, значи да је то
утврђено обичајем, који је основан на предању...

Ту важи предање као основа, обичај ко потврда, а вера као чувар.”

Тертулијан

Овај Тертулијанов запис нас даље и упућује на утицај обичаја и обичајног права као извора црквеног права. Цисарж дефинише обичај (*consuetudo*) као правило које се држи у правном животу независно од акта законодавне власти о томе, јер док се сваки законски процес заснива на неком специјалном акту законодавне власти, дотле обичај има правну снагу по себи из правне свести и потребе црквеног друштва. Због тога су се многе стране црквеног живота, које, због овог или оног разлога, нису биле регулисане законима - утврдиле у цркви путем обичаја. Тај обичај, услед његове дуготрајне употребе, постао је извор црквеног права. Стога се под обичајним правом (*consuetudo iuris*) подразумева право, које није законом установљено, али које фактички постоји.²⁴ Црквени обичај није исто што и Свето предање, јер Свето предање потиче од оних који имају власт да прописују законе, а обичај од оних који се закону покорављају. Опет према Цисаржу због црквеног конзервативизма обичај има веће значење у црквеном него у државном законодавству.²⁵

²³ David D'Avraz, *Early Papal Decretals*, 332

²⁴ Бранко Цисарж, *Црквено право I*, Београд 1970, 28

²⁵ *Ibidem*

Обичај јесте јако значајан за цркву јер у старој цркви, када је било мало писаних закона, обичај је имао правни значај и сматрао се потврдом учења цркве. Важност обичаја као извора за црквено право призната је и позитивним црквеним прописима.²⁶

Consuetudo est optima legum interpretis

Обичај је најбољи тумач закона

Обичај може бити:

а) *consuetudo secundum legem* – обичај који је сагласан са законом, због чега закон такав обичај не може да лиши важности;

б) *consuetudo praeter legem* - обичај који замењује закон;^{27 28}

в) *consuetudo contra legem* - обичај који је противан закону.

И у црквеном праву закон има већу правну снагу од обичаја, а обичај који је противуречан закону нема правну снагу.²⁹

Канон 39 Трулског сабора

Пошто се брат и саслужитељ наш Јован, председник острва Кипра, заједно са својим народом, преселио са реченога острва у област Хелеспонта (Мраморног мора), промислом Човекољубивога Бога и трудом христољубивога и благочестивога цара нашега (Јустинијана Новог: 685 – 695), због варварских најезда и да се ослободи паганског (туђинског ропства) и чисто се потчини скиптру хришћанске државе, одлучујемо: да се очувају непроменљиве повластице дароване од Богоносних Отаца, сабраних раније у Ефесу (431. године – канон 8), престолу горепомунтог човека (Архиепископа Кипарског), те да нови Јустинијанопољ има права града Констанције, и да у њему постављени Богољубљени епископ председава свима у Хелеспонтској области, и да га хиротонишу (изабирају,

²⁶ Према: 6. канону првог васељенског сабора; 39. канону Трулског (петостог) васељенског сабора; 87. канону Светог Василија Великог

²⁷ Према Теодору Валсамону који се позива на Василике и бележи: „За шта не постоји закон, треба чувати обичај и праксу“.

²⁸ Више о томе у: Номоканон у XIV наслова односно грана, насло I, глава 3 где су наведени следећи канони: 81 канон Трулског сабора и 87., 91., и 92. канони Василија Великог где обичај важи уместо закона јер постоји правна празнина.

²⁹ Овоме у прилог иде и 7. Канон Цариградског сабора из 861. Године који одређује: „Ништа од онога, што против закона и реда бива, не сме бити на уштрб установљеноме по правилима“.

постављају) његови епископи, **по староме обичају**. Јер су Богоносни Оци наши утврдили да се чувају обичаји у свакој Цркви. А епископ (митрополит) Кизичкога града да буде потчињен предстојнику споменутог Јустинијанупоља, по примеру свих осталих епископа који су под реченим Богољубеним предстојником Јованом, од кога ће, кад настане потреба, бити постављен (хиротонисан) и епископ самога Кизичкога града.

Наведени канон Трулског сабора нам даје детаљан увид како и на кој начин су одређена правила доношена. Као што се може видети у првом делу канона (пре одлуке) предостји нека врста преамбуле тј. Увода и образложења о ситуацији која се односи на Кипарског епископа тј. о епископу Новог Јустинијануполиса. На овај начин канон јасно упућује и одређује на кога и како ће се ова одлука примењивати. Такође, у самом канону се може и видети позивање на очување обичаја у „свакој Цркви“ што нам даје потврду да је црква тог времена итекако поштовала обичаје и морала да „изграђује“ специфичан однос са обичајима како би могла несметано да функционише. Међутим, с обзиром на јак утицај обичаја (који се и дан данас могу јасно видети у појединим помесним црквама где се обичаји разликују не само на нивоу цркве већ и од града до града) поставља се и питање колико је времена неопходно да би обичај у цркви добио правну важност?

На ово питање одговор се разликује у Православној и Римокатоличкој цркви, међутим обе цркве признају обичај и уређују га својим позитивноправним законодавством. Пре свега треба навести 17. канон Четвртог васељенског сабора на који се, између осталог и односи део 39. канона петог сабора који гласи:

Канон 17 Четвртог васељенског сабора

У свакој области сеоске (пољске) или месне (насеобне) парохије нека непроменљиво остану под епископима којих их поседују, и особито ако су их **тридесет година** ненасилног имали и управљали. Ако је, пак, у току тридесет година настао, или настане, неки спор о истима, могу они који кажу да им је нанета неправда подигнути о томе поступак пред обласним Сабором. Ако је, пак, неком учињена неправда од свог митрополиита нека се суди код егзарха провинције (велике области) или код Цариградског

престола, као што је напред речено (канон 9).³⁰ А ако је царском влашћу новооснован неки град, или ће ускоро новоосновати, нека државним и грађанским облицима управе (распоредом) следује и поредак Црквених парикија (епископије и парохије).

17. канон Четвртог васељнског сабора потврђен је (а први део и преписан) 241 годину касније на Петошестом васељнском сабору у 25. канону где се потврђује 17. канон:

Канон 25 Петошестог васељнског сабора

Уз све друге обнављамо и канон (Халкидонски 17) који налаже да у „свакој Цркви“ (епископији) сеоске (пољске) или месне (насеобне) парохије непроменљиво остану под епископима који их поседују, а особито ако су их тридесет година ненасилно имали и управљали. Ако је, пак, у току тридесет година настао или нестане неки спор о истима, могу они, који себе сматрају оштећенима, подигнути о томе поступак пред обласним Сабором.

У складу са наведеним канонима може се и доћи до закључка да је период од 30 година неопходан за установљење обичаја у Православној цркви. Ово нас даље доводи до закључка да Православној цркви, у правном смислу, недостаје кодификација као што постоји на Западу, а по угледу на *Codex Iuris Canonici*, који јасно и недвосмислено дефинише одређене појмове, рокове, па и обичаје као у овом случају.

2.5.1. Обичај у Римокатоличкој цркви

Као што је већ речено, Римокатоличка црква има јасније дефинисане рокове у и поделу обичаја, па тако се и обичај може поделити на:

³⁰ Канон 9. Четвртог васељнског сабора и говори у прилог наводима из овог рада да се црквено права посматра као посебна врста права. У овом канону као и у 17. клирицима се упућују да све спорове које имају решавају преко црквених судова, а не световних. На тај начин, бар у време већег утицаја канонског права многи случајеви су решавани унутар цркве. И данас се одређени случајеви решавају интерно кроз црквено право (Устав СПЦ и остале црквене законе и уредбе).

Канон 9 гласи: Ако неки клирик има ствар (расправу) са другим клириком, нека не оставља свога епископа и обраћа се светским судовима, него најпре нека се испита ствар код свог епископа; или, уз сагласност тог епископа, нека се суд води код оних које обе стране изаберу. А ако неко учини мимо овога, нека подлегне канонским епитимијама. Ако пак, клирик има ствар са својим или другим епископом, нека се суди пред обласним Сабором. А ако епископ или клирик има спор са митрополитом те области, нека се обрати или егзарху провинције или пресотлу царскога Цариграда, и нека се код њега суди.

- Редован обичај (*consuetudo communis*) ако је трајао 40 година
- Столетни обичај (*consuetudo centenaria*) ако је трајао 100 година
- Незапамћени обичај (обичај од памтивека) (*consuetudo immemorabilis*) ако се нико од живих не сећа када је обичај настао или ако је постојао обичај бар два поколења, тачније од 70 до 90 година.³¹

У односу на домет обавезности у Римокатоличкој цркви обичаји се деле као и закони:

- Општи обичај (*consuetudo universalis/generalis*)
- Посебни обичај (*consuetudo particularis/specialis*)

Римокатоличка црква у свом *Codex Iuris Canonici* и то у свом другом наслову (*Titulus II De consuetudine*) јасно одређује обичај од 23 до 28 канона као и у канону 5.

И овде важи правило да је обичај најбољи тумач закона (*Consuetudo est optima legum interpres*) Виктор Нуић наводи да: „Законик проглашава обичај одличним тумачем закона. Наравно, то у првом реду важи за обичај у духу закона.“³²

Као извор права Римокатоличка црква признаје обичај као други извор права, али под одређеним условима:

Can. 23 - Ea tantum consuetudo a communitate fidelium introducta vim legis habet, quae a legislatore approbata fuerit, ad normam canonum qui sequuntur.

Канон 23. - Снагу закона има само онај обичај уведен од заједнице верника који је законодавац одобрио према одредби канона који следе.

Дакле, иако заједница верника може поштовати или „створити“ обичај, законодавац је тај који га мора одобрити, с тога је први од услова за прихватање обичаја према овом канону одобрење.

Can. 24 - §1 Nulla consuetudo vim legis obtinere potest, quae sit iuri divino contraria.

§ 2 Nec vim legis obtinere potest consuetudo contra aut praeter ius canonicum,

³¹ Према: Анте Црница, Приручник канонског права Католичке цркве, Загреб, 1945., 16

³² Виктор Б. Нуић, Опће право католичке цркве, приручник уз нови законик канонског права, Загреб, 1985., 25

nisi sit rationabilis; consuetudo autem, quae in irue expresse reprobatur, non est rationabilis

Канон 24 – § 1 Ни један обичај противан божанском праву не може стећи снагу закона.

§ 2 Снагу закона не може стећи ни обичај против или мимо канонскога права, осим ако је разложен; обичај пак који се у праву изричито одбацује није разложен.

Као и у Православној цркви Римокатоличка црква јасно поштује изнад свега божанско право као вољу Оснивача цркве о чему је било речи у претходном поглављу.

Can. 25 - Nulla consuetudo vim legis obtinet, nisi a communitate legis saltem recipiendae capaci cum animo iuris inducendi servata fuerit

Канон 25 - Ниједан обичај не стиче снагу закона, осим ако га је заједница способна примити закон одржавала с намерном да га уведе у право.

Да би обичај стекао снагу закона, мора га увести заједница, која је способна примити закон. То су свако заједнице којима на челу стоји поглавар који има законодавну власт (Црква, бискупија, клеричка редовничка установа и сл.). Ту спадају и оне заједнице верника којих поглавар нема законодавне власти, али законодавац може донети законе који важе само за њих (деканат, жупа и сл.)³³

Да би обичај стекао снагу закона мора постојати и намера да обичај уведе у право (*animus iuris inducendi*) и за то га мора увести за то способна заједница с намером да уведе право као што је наведено у 25. канону. Вршење кроз одређено време: За обичај у духу закона није одређен никакав рок вршења. За обичаје мимо и против закона нови Законик тражи тридесет³⁴ (претходни Законик је тражио 40 година) пуних и непрекинутих година вршења, али тај рок може скратити законодавац потврдом на специјалан начин. А ако се

³³ Виктор Б. Нуић, Опће право католичке цркве, приручник уз нови законик канонскога права, Загреб, 1985., 24

³⁴ Овде се јасно може повући и паралела између 17. канона Четвртог васељенског сабора и 25. канона Трулског сабора који важе у Православној цркви.

ради о обичају против закона који садржи клаузулу о забрани будућих обичаја, може стећи снагу закона само ако је столетни или од памтивека.

Can. 26 – Nisi a competenti legislatore specialiter fuerit probata, consuetudo viginti iuri canonico contraria aut quae est praeter legem canonicam, vim legis obtinet tantum, si legitime per annos triginta continuos et completos ervara fuerit; contra legem vero canonicam, quae clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, sola praevalere potest consuetudo centenaria aut immemorabilis.

Канон 26 - Обичај противан садашњем канонском праву или обичај мимо канонскога закона снагу закона стиче само ако је био законито одржаван тридесет непрекидних и потпуних година, осим ако га је меродвани законодава посебно одобрио; ипак, против канонског закона који садржи ограничење које забрањује будуће обичаје може превладати само обичај столетни или од памтивека. Канон 26.

Обичај такође мора бити разуман уколико је против или мимо канонског права. А не може бити разуман онај обичај који право изричито одбацује (према канону 24, ставу 2). Сматра се да су неразумни обичаји који се противе добром моралу, битном црквеном устројству, основама црквене дисциплине и слично.³⁵

Can. 28 - Firmo praescripto can. 5, consuetudo, sive contra sive praeter legem, per contrariam consuetudinem aut legem revocatur; sed, nisi expressam de iis mentionem faciat, lex non revocat consuetudines centenarias aut immeroabiles, nec lex universalis consuetudines particulares.

Канон 28 - Обичај, био против мимо закона, опозива се противним обичајем или законом, уз одржање прописа канона 5³⁶; али, закон не

³⁵ Ibid. 24

³⁶ Канон 5 гласи: 1. Досадашњи обичаји, било општи било крајевни, који се противе прописима ових канона и који се канонима овога Законика одбацују, потпуно су укинута и не допушта се да убудуће оживе; остали такође нека се сматрају укинутима, осим ако Законик изричито одређује шта друго или ако су столетни или од памтивека – ти се обичаји додуше могу подносити ако се, према ординаријевом суду, због околности места и особа, не могу отклонити. 2. Задржавају се досадашњи обичаји мимо права, било општи било крајевни.

опозива обичаје столетне или од памтивека, а ни општи закон крајвене обичаје, осим ако их изричито спомиње.

2.6. Формални извори канонског права

Наши аутори (Бранко Цисарж, Драган Николић) углавном формалне изворе канонског права деле хронолошки према периоду када су настали, па је тако и историју законодавних споменика и зборника деле у три периода:

- Први период од почетка хришћанства до Миланског едикта 313. године;
- Други период од Миланског едикта до завршетка канонског кодекса на Истоку крајем IX века;
- Трећи период од краја IX века до данас.

Као што се може и видети из ове поделе канонско право се у православној цркви углавном развијало током првог миленијума, међутим ову поделу би требало проширити поготово ако се канонским правом бавимо из угла упоређивања и анализирања римокатоличког и православног аспекта. С тим у вези би се могао додати неки “међупериод” од краја IX века па све до првог сабора који је сазвао папа 1123. године, а који је наставио традицију васељеских сабора. То и јесте једна од кључних тачака где су се ове две цркве након раскола дефинитивно раздвојиле и то не само у теолошком, сотиоролошком, еклесиолошком већ и у црквеноправном погледу.

3. Развитак канонског права

Православна и Римокатоличка црква имале су различит развој канонског права. У првом миленијуму евидентно је да је канонско право на Истоку било доста напредније од онога на Западу, а један од главних разлога томе је и то што се канонско право развијало заједно са римским правом, док је Византија била једини прави наследник Римске државе па се с тога и канонско право развијало у том смеру. С друге стране, Римокатоличка цркве наишла је на многе отпоре од стране паганског и варварског становништва што је и довело до тежег „адаптирања“ цркве на новонастале ситуације. Баш из овог разлога је и посебан значај дат обичајима с обзиром да је Црква неретко морала да прихвати одређене обичаје дубоко укорене међу народима који су прихватили хришћанство.

Имајући у виду да су Православна и Римокатоличка црква субјекти који су стварали и примењивали канонско право тако је и ово поглавље посвећено периодизацији канонског права у обе Цркве. Развитак и утицај канонског права у протестантским црквама кретао се доста другачије него у Римокатоличкој и Православној. С обзиром да постоји велики број протестантских деноминација одлучили смо да периодизацију и развитак канонског права у протестантским црквама изоставимо из овог рада.

У обе цркве видљив је утицај државе и грађанских закона који су се преплитали са црквеним правилима. Црква је имала утицај како на истоку тако и на западу у одређеним питањима од општег значаја (пре свега у сфери брачног и породичног права, али неретко и у области кривичног права). Може се чак и рећи да су неке одредбе које су представници цркве доносили предстљавале неку врсту примитивног Уставног права с обзиром да су краљеви и цареви често примали „божанску власт“ од Цркве, а та власт је уједно и представљала неку врсту обавезујућег правила за све грађане државе. На истоку доминантан је цезаропапизам где су Византијски цар и православни патријарх заједно учествовали у вођењу државе и помагали једни друге у разним друштвено-политичким сферама. С друге стране, на западу је био изражен папоцезаризам где је примат имао поглавар Римокатоличке цркве – папа који је уједно и одобравао власт другим владарима. Тачније, имао је, додуше у различитим периодима, примат у односу на краљеве и цареве јер им је баш оно одобравао (благословио) власт.

3.1. Периодизација канонског права у Православној цркви

Аутори (канонисти, теолози и професори права) углавном су сагласни да у Православној цркви постоје три велика периода у развоју канонског права. Први период је од настанка Хришћанства па све до доношења Миланског едикта 313. године. Други период од 313. године па све до краја IX века који је уједно и био период највећег развоја и кодификације канонског права на истоку с обзиром да је ово период када су црква и држава функционисале по принципу симфоније (цезаропапизам) и да су се баш у овом периоду догађали Васељенски сабори. Најзад постоји и трећи период који важи све од IX века тачније од проглашења Фотијевог номоканона па до данас.

Ширењем хришћанства многе државе су прихватале и правила канонског права које је хришћанска мисија носила са собом. На тај начин ширило се индиректно и римско право, и на тај начин су многе варварске државе прихватале оба права, али на један селективан начин. На пример, тако су настајали и разни закони и правни споменици попут Устава кнеза Владимира I Свјатославича под називом: Устав Светог кнеза Владимира, који је крстио Руску земљу, о црквеним судовима. Овај Устав представља уједно и најстарији правни споменик из периода хришћанске Русије и представља први општи правни акт који је регулисао однос Руске цркве према друштву па је узиман као прототип.³⁷ Као на један од основних закона Руске цркве позивали су се и Московски сабор 1556. године као и патријарх Адријан (савременик Петра Великог).

3.1.1. Први период 33. – 313. године

За први период црква се скоро искључиво руководила Светим Писмом и Апостолским предањем као јединим формалним изворима црквеног права³⁸, али и обичајима као допунским изворима црквеног права. Саборно законодавство међутим, се јавља тек при крају првог периода јер су сабори ипак имали више локални карактер³⁹, а ширење хришћанства је тек почело да узима маха. Дидахи је најстарији зборник из овог периода, док је Дидаскалија најобимнија. Правила Светих апостола су ипак најважнији канонски зборник који је настао у овом периоду, а о његовом угледу као формалном извору

³⁷ Више о томе: Драган Николић, Древноруско словенско право, Београд, 2000., 82

³⁸ Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш, 1997, 304

³⁹ Бранко Цисарж, Црквено право I, Београд 1970, 31

црквеног права говори и чињеница да су ова Правила увек на почетку у свим канонским зборницима Православне цркве. Написана су од стране Светих апостола и њихових ученика и преносила су се путем Светог предања, а кодификована су у један зборник сигурно пре Првог васељенског сабора. Православна црква признаје 85 правила, док Римокатоличка прихвата њих педесет. Као што је и наведено раније, за ово је заслужан Дионисије Мали који је превео ова правила, али осим што су нека правила била супротна обичајима западне цркве, постоји могућност да су нека правила већ донета и раније и да није било потребе за понављањем или мењањем већ установљених правила у западној цркви, а која су се налазила у последњих 35 правила која нису прихваћена. Правила Светих апостола највише се тичу права и обавеза клирика, обавезама верника, богослужењу и вршењу Светих Тајни.

Драган Николић упућује да од Правила Светих апостола треба разликовати велики Зборник у осам књига познат на Истоку још од петог века под именом “Апостолске установе” или “Апостолске конституције” који црква није признала као канонски извор.⁴⁰

3.1.2. Други период 313. – крај IX века

Други период (313. до краја деветог века за Источну и 1150 за Западну цркву) је и период када је црквено право највише напредовало и кодификовано. Иако су Источна и Западна црква биле једно све до 1054. године и може изгледати да је црквено право важило за обе цркве, у пракси то често није био случај, то се може видети не само још од Дионисија Малог него и у посланицама и писмима између папе и осталих источних епископа који су често били у сукобу не само у погледу учења него и у прихватања канона и ауторитета. Све до једанаестог века на Западу не постоје званични канонски зборници, већ углавном преводи зборника коришћених на Истоку и то врло често са одлукама папа, васељенских и помесних сабора. Након великог раскола Римска црква је и формално отпочела своју самосталну историју црквеног права.

С друге стране у другом периоду када је хришћанство постала државна религија тако је и црквено право почело да цвета, а извори црквеног права у овом периоду су постајали све богатији. Веза између цркве и државе у овом периоду је била јако блиска као што је напоменуто у ранијим поглављима што је и довело до кодификације црквеног права што је

⁴⁰ Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш 1997, 307

донело и многе зборнике црквеног права. Бранко Цисарж све канонске зборнике овог периода дели на четири групе:⁴¹

1. Зборнике чисто канонске;
2. Зборнике византијских грађанских закона о цркви;
3. Зборнике мешовите (црквено-грађанске) тј. Номоканоне;
4. Зборнике епитимијних номоканона.

Сви ови зборници захтевају посебну пажњу и изучавање и готово сваки од њих би могао бити тема за себе за оне који се баве црквеним правом. Овде ћемо их само побројати хронолошки.

Понтијски зборник представља најстарији зборник у Западној цркви и садржао је каноне помесних сабора Понтијске дијецезе Анкирског и Неокесаријског сабора. Касније су придодати и канони Првог васељенског сабора и канони Гангрског помесног сабора, као и помесних сабора друге дијецезе, тј. Антиохијског, Лаодикијског и Другог васељенског сабора. Овај зборник имао је 166 канона са заједничком нумерацијом која је почињала од првог Никејског сабора.

Синописис Стефана Ефеског јесте први грчки канонски зборник који је настао почетком шестог века и који је у целини сачуван до нашег доба. Прва његова верзија садржала је Каноне Светих апостола, прва три васељенска сабора и првих пет помесних сабора. Касније су му додате и одлуке каснијих сабора. Сличан овом синописису је и синописис Симеона магистра и логотета из десетог века, а једина је разлика у томе што је Симеон први поставио класификацију канона по ауторитету који их је издао. На прво место ставио је апостолска правила, затим васељенске саборе, па помесне саборе и на крају правила Светих отаца. Та је подела усвојена и касније.

Codex canonum ecclesiae Africanae - Кодекс правила Африканске цркве који је од изузетног значаја за Западну цркву. Овај зборник је састављен на Картагенском помесном сабору 419 године и садржи правила претходних картагинских саора од 348. до 419. године. Кодификација је урађена на самом сабору. Крајем шестог века укључен је у Канонску синтагму од XIV наслова, а другим правилом Трулског сабора је потврђен је као значајан за целу Православну цркву.

⁴¹ Бранко Цисарж, Црквено право I, Београд 1970, 33

Треба навести и три грађанска зборника о цркви из Другог периода:

1. Извод из новела Јустинијанових у 87 глава (*collectio octoginta eptem capitulorum*) у словенским земљама овај зборник је имао велико практично значење и налазио се у Крмчији Светог Саве;
2. Зборник у 25 глава - *collectio quinque et viginti capitulorum*;
3. Зборник црквених одредаба или зборник у три дела *collectio constitutiounm ecclesiasticarum* или *Collectio tripartita*).

Номоканоне Цисарж још назива и мешовитим зборницима:

Канонска синтагма у педесет наслова настала око 550. године коју је написао Јован Схоластик. Основа којом се водио Јован Схоластик био је Зборник у 60 наслова, непознатог редактора с почетка VI века, који је обухватао Правила Светих апостола, прва четири васељенска и првих шест помесних сабора. Јован Схоластик је свој Зборник допунио са 68 Правила Светог Василија Великог из његове друге и треће посланице Амфилохију Иконијском. Тако су први пут одлуке из епископских посланица (*epistolae canonicae*) на Истоку добиле значај формалног извора црквеног права тј. оно исто значење које су на Западу имале папске *epistolae decretales*.⁴²

Канонска синтагма у четрнаест наслова сачињена је почетком VII века спајањем Канонске синтагме у четрнаест наслова и зборника *Collectio tripartita* пун назив: *Collectio constitutiounum ecclesiasticarum*. Прва редакција обухватала је Правила Светих апостола, прва четири васељенска и осам помесних сабора, као и Правила 12 Светих отаца. Познатија је друга редакција овог Номоканона из 883. године коју је сачинио цариградски патријарх Фотије па је по њему и добила име Фотијев номоканон. Текст друге редакције допуњен је Правилима Трулског сабора и Седмог васељенског. Правилима помесних сабора цариградских (из 861. и 879.), као и Посланицом патријарха Тарасија о симонији. Фотијев номоканон је на Истоку врло брзо истиснуо из употребе све остале канонске зборнике, а Велики цариградски сабор 920. године проглашава га за званичан и општеобавезан.⁴³

Епитимијни номоканони зову се још и пенитенцијални номоканони *libri poenitentiales* не садрже грађанске законе. Настали су крајем IV века када је укинута јавно покајање и када се покајна дисциплина сводила на одлучење или удаљење на извесно време од Светог

⁴² Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш 1997, 311

⁴³ Ibidem 313

причешћа. Најстарији епитимијни номоканон се приписује Јовану Постнику, патријарху цариградском (VI век). Из IX века позната су правила исте врсте Нићифора Исповедника од којих су 23 правила унета у 57. главу штампане Крмчије.

3.1.3. Трећи период

Трећи период историје формалних извора црквеног права на Истоку почиње проглашењем Фотијевог номоканон а за општеобавезан кодекс Источне цркве. Према Драгану Николићу док су у другом периоду црквеном законодавству основна обележја давала одлуке васељенских сабора, дотле је оно у трећем периоду попримало и национални карактер⁴⁴ са чиме је сагласан и Бранко Цисарж⁴⁵. Главни аргумент у прилог томе иде и чињеница да су у том периоду цркве почеле да добијају аутокефалност што је уско везано за изражавање њиховог националног карактера.

За православну цркву већи значај имају грчки канонски зборници XIV у XIX века. У XIV веку се јављају два грчка зборника од опште вредности за целу цркву: Властарева Синтагма и Арменопулов зборник. Светогорски монах Матија Властар 1335. године редиговао је један канонски зборник тако што је све поделио по броју слова грчке азбуке на 24 дела па се због тога овај зборник назива још и Алфавитна синтагма тј. Азбучни зборни. Сви канони и грађански закони о црквеним стварима подељени су на неколико глава тачније на 303 главе где свака глава почиње са излагањем канона и завршава се грађанским законима који се односе на дотичне предмете. Алфавитна синтагма је веома практична и распрострањена у Грчкој цркви. С друге стране Зборник Константина Арменопулоса судије из солуна састављен је из шест делова који су подељени на наслове где је испод наслова изложен скраћени текст правила.

У XIX веку настаје канонски зборник Пидалион (грчка реч за кормило) или Књига Крмчија као званични зборник Цариградске патријаршије. Након тога убрзо је састављена и Атинска Синтагма од стране универзитетских професора у циљу издања извора црквеног права. Други назив Атинске Синтагме је и Синтагма канона која је изашла у шест томова. Први том садржи Фотијев номоканон са тумачењима Валсамона. Други том садржи правила апостолска, васељенских сабора и последња два помесна са пуним текстом и тумачењима

⁴⁴ Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш 1997, 313

⁴⁵ Бранко Цисарж, Црквено право I, Београд 1970, 38

Аристина. Трећи том садржи каноне осталих помесних сабора. Четврти том садржи каноне Светих отаца са текстом и тумачењима као и у другом тому. Пети том садржи канонске наредбе цариградских патријарашких синода од 920. до 1850. године и новеле византијских царева од Јустинијана до 1292. године док шести том садржи Властареву синтагму.

Период од XIX до XIX века у Грчкој је био мрачан период за канонско право с обзиром на политичку ситуацију која је владала и окупацију од стране Отоманског царства што је значајно умањило утицај Православне цркве и онемогућило напредак, развитак и примену црквеног права.

Савино Законоправило је један од значајнијих правних зборника код словена, написана је 1219. године стицањем аутокефалност Српске цркве. Веома је утицала на даљи развитак црквеног и световног права словенских земаља. Године 1226. препис је пренет у Бугарску и ту примењен као општеобавезан зборник, да би из Бугарске стигао у Русију 1262. године где га је 1274. Сабор у Владимиру прогласио обавезним за целу Руску цркву. Када је 1650. и 1653. године у Русији први пут штампана Крмчија за основу је послужила управо Савина редакција овог Зборника садржана у тзв. Рјазанском (Јосифовском) рукопису из 1284. године. Штампани примерци из 1653. године разаслати су у све словенске земље и врло брзо су истиснути из употребе дотадашње рукописне Крмчије.⁴⁶

На Западу као што је већ речено у првом периоду и нема самосталних канонских зборника, први су се зборници јавили тек половином IX века. Осим Дионисија Малог постојао је и такозвани Шпански зборник под називом *Collectio Hispana seu Isidoriana* сачињен крајем шестог века а који је садржао каноне из Дионисијевог зборника као и правила десет галских и четрнаест шпанских помесних сабора. Тај исти шпански зборник отворио је врата Псевдоисидоровим декреталијама (*Collectio canonum Isidori Mercatoris*) који је настао тек половином IX века, а који је дао подлогу папском систему што је и дало свој допринос расколу 1054. године. Велико значење у Римокатоличкој цркви има *Corpus iuris canonici* који се формирао од XII до XV века, а који је сачињен од Грацијановог декрета, и зборника папа: Григорија II, Бонифација VIII, Климента V, Јована XXII и других.

27. маја 1917. године издат је званични зборник Римокатоличке цркве *Codex iuris canonici* којим су укинута сви ранији црквени канони и закони који нису са њим у сагласни.

⁴⁶ Драган Николић, Фрагменти правне историје, Ниш 1997, 314

Овај зборник је подељен на пет делова и садржи 2414 канона. Поједини канони су подељени на параграфе и ставове. Према томе у римокатоличком праву се не наводи: да ли је један препис апостолског порекла, или одлука васељенских и помесних сабора и сл. него се само цитира канон, параграф и став.

3.2. Периодизација канонског права у Римокатоличкој цркви

Једна од општеприхваћених подела црквеноправне историје на западу јесте она коју је урадио Улрих Штуц (*Ulrich Stutze*). Штуцц дели црквеноправну историју у шест делова: Раздобље раног хришћанства која се подудара са Првим периодом у Православној цркви Под римским утицајем од 313. Па на даље, под германским утицајем, раздобље научне обраде и систематизације црквеног права, раздобље реформисаног законодавства које га уводи у *Tridentinum* и раздобље новијег црквеноправног развоја након Првог ватиканског сабора. Међутим, водећи се Штуцовом поделом треба додати и седмо раздобље које започиње Другим ватиканским сабором и преуређењем Законика канонског права.

3.2.1. Раздобље раног хришћанства

Црква је већ у почетку показала неко правно, структурално уређење, а њена структура се одређивала према Божанском праву (*ius divinum*). Интересантно је то да је црква већ у том времену показивала хијерархијско уређење, јавно-правни карактер, монархијски епископат, наглашено јединство Цркве као и поделу Цркве на бискупије и покрајне. У овом периоду утицај државног права није велики, али ипак долази до изража у питањима организације највише код поделе црквене покрајне. Ранохришћанске црквеноправне уредбе садрже упуте за уређење, литургију, дисциплину и душебрижништво у појединим подручјима, а један од првих таквих покушаја се види код *Didache* из првог столећа која је и сама извршила велики утицај на касније црквене уредбе. Из овог времена су још и Египатска црквена уредба, Дидаскалија (*Didascalia*) и Апостолске конституције од којима је већ било речи код периодизације у Православној цркви. Из овога се и може уочити наведена тврдња да на Западу црквено право није било развијеније у односу на Исток као и да су им извори углавном слични те су се највише ослањали на божанско право, Свето Писмо и Свето предање, што је и логично с обзиром да је црква у том периоду била јединствена и на самом почетку свог “одрастања”.

3.2.2. Раздобље римског утицаја

Након 313. Године Црква продубљује своје правне структуре. Високо развијено римско право врши снажан утицај, како у погледу стварања правне терминологије и технике тако и у погледу територијалне организације Цркве, у процесном и кривичном праву као и стварном праву. Виктор Нуић у свом приручнику наводи да су у овом периоду значајне две збирке грчких канона које су настале у 5. Веку у Италији: *Hispana (Isidoriana)*, од које касније настаје *Pseudo-Isidoriana*, и *Prisca (Itala)*. У VI веку скитски монах Дионизије саставља по налогу папе Геласија збирку синоадлних канона и декретала (*Dionysiana*), коју проширује папа Хадријан I (*Dionysio-Hadriana*). На прелазу из VIII у IX век у Француској настаје *Collectio Dacheriana*, која обухвата скоро сва питања канонског права. Из овог раздобља треба још споменути покорничке књиге (*Libri poenitentiales*) ирско-шкотских англосаксонских монаха из VI и посебно из друге половине VII века, затим сакраментале, епистоларе, еванђелистаре и књиге рубрика као и књигу узорака канцлеарије римске курије (*Liber diurnus*) с краја VII или почетка VIII века. У тежњи да се одбране и заштите права Цркве у XIX веку настају збирке које обухватају и текстове којих се веродостојност не може доказати *Collectiones spuriae* од којих су најпознатије: *Hispana Augustodunensis*, *Capitularia Benedicti Levitae*, *Capitula Angilarmni*, *Pseudo-Isidoriana*.⁴⁷

3.2.3. Раздобље германског утицаја

Прихватање хришћанства од стране германа утицало је на то да се германски правни утицај прошири и на црквено право. Немачки владари попут Карла Великог осим цивилних покушали су да уреде и црквена питања. Такође, недостатак изграђене црквеноправне науке и повремена слабост паства на Западу узроковали су то да се Црква и није додатно одупирала продору германског права у црквени живот што је увело доста елемената које су биле страни Цркви тог времена. Клинијска реформа је ове тенденције успорила, а последица германског правног утицаја је продирање у Цркву феудално-правних поимања, дубока приватизација и узмицање јавно-правног елемента. Феудално и бенефицијално право захвата не само подручје црквених добара него и подручје црквених служби, у којима у први

⁴⁷ Виктор Б. Нуић, Опће право католичке цркве, приручник уз нови законик канонског права, Загреб 1985., 4

план избија субјективно право носиоца црквене службе, а његове се обавезе сматрају оптерећењем (с тим ће коначно без трага рашчистити тек нови Законик канонског права).⁴⁸

3.2.3.1. Осврт развитка канонског права на западу на примеру Салијског законика (*Lex Salica* и *Lex Ribvaria*)

Lex Salica тј. Салијски закон је био један од централних фактора етничке промене у Средњем веку. Ревизије и допуне Салијског закона током шестог и седмог века не могу се одредити са сигурношћу услед недостатка материјалних историјских извора. Додуше, постоје три едикта која су уско везана за Салијски законик:

- *Pactus pro tenore pacis* (донет између 535 и 555): против крађе и свеprisутности бојаске правде врелом водом, божији суд повезани су са Салијским законом
- *Edictus chilperici* (настао између 567 и 584): јака веза са Салијским законом постоји , на примеру битног положаја сродника. На неким местима се може приметити и допуна Салијског законика
- *Decretio Childeberti II* (око 595)

Пре ова три едикта, постојала су још три анонимна допунска текста Салијског закона. *Capitulare quintom* праћен *Capitulare primum* насталом под Клодвиком (*Chlodwig*) . *Capitulare tertium* настао је за време Хилдеберта (Childebert I) Првог (511 – 558). За време овог краља Римске и црквене норме су инкорпорисане у традицију предање Салијског законика као што се може видети у *Capitulare tertium* и *Pactus de tenore pacis*. Док Меровиншки краљеви Гргуру од Турса изгледао као убице, лигамни деспоти и тирани који изабљују народ, они су ипак препознати и као краљевеи који су мислили о стварању једног мирног друштва. Ово се такође може односити и применити на Хлотара (*Chlothar*) Првог (511-561) под чијом се владавином присуство црквених и Римских регулатива постаје јасније заједно са исповедањем владавине права (*norma antiqui iuris* или *lex et aequitas*).⁴⁹

Првобитна верзија Салијског законика од 65 чланова настала је почетком VI века, а законик је написан на исквареном латинском језику, са доста уметнутих франачких речи и израза. Услед каснијих прерада и допуна, постоји неколико верзија Закона у којима има и до сто чланова, а пречишћени текст из доба Карла Великог имао је 70. Садржи претежно

⁴⁸ Ibidem 5

⁴⁹ Wilfried Hartmann коментар на Karl Ubl, Sinnstiftungen eines Rechtsbuchs; d

норме кривичног права, а неупоредиво мање одредбе стварног, облигационог, брачног, породичног, наследног и проценског права. Према Драгану Николићу одредбе грађанског права у Закону уопште имају другостепени значај, али реално одликавају процес развитка права својине на земљи и друштвено уређење Салијских Франака. Карактерише га одсуство општих, апстрактних правних норми и прилично висок степен формализма.⁵⁰

Хлотар Други (*Chlothar II*) (613-629/30) наставио је реорганизацију Франачког царства што је допринело стварању многих правних извора од значаја за правну науку. Године 614. Сабор је одржан у Паризу на коме је присуствовало 76 бискупа, то је уједно и била највећа црквена конгрегација Меровиншког периода и уједно и доказ уске сарадње између краља (*kinship*) и бискупа. Током Хлотхарове владавине настала је и *Lex Ribvaria* као допуна Салијском закону. *Lex Ribvaria* систематизовала је материју Салијског законика. Оно што је ново је то да је у деловима овог законика показано и то да је црква посматрана као део јавног реда. Клирици као и краљеви званичници су имали право на већи *wergeld* (крвнину). Међутим *Lex Ribvaria* није умањио специјални положај Франака. Оваква ситуација отвара нова питања: на пример зашто су настали нови закони на Рипуарској (*Ribuarien*) територији и зашто није Салијски закон подлегао ревизији? Салијски закон се у том периоду није третирао као живи текст, већ је сматран као оснивачки документ Франачког царства.⁵¹

Све већи хришћански утицај се посебно види у *Lex Ribvaria* као и у *Leges Almannorum* што иде у прилог тврдњи да се франачко законодавство мењало и еволуирало⁵² у једном другом смеру.

3.2.4. Раздобље научне обраде и систематизације канонског права

Гргур Велики је започео велику реформу на Западу за коју је карактеристична израда научног система канонског права као и сређивање и систематизација разбацане црквеноправне материје. Велику улогу у овој реформи је играла опсежна законодавна делатност папа (папски декрети и декретално право).

⁵⁰ Драган Николић, Александар Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века, Ниш, 2010, 49

⁵¹ Више о томе код: Karl Ubl, Sinnstiftungen eines Rechtsbuchs: Die Lex Salica im Frankenreich. Quellen und Forschungen zum Recht des Mittelalters 9. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2017, 393 - 394

⁵² Ian Wood, Franks and Alamanni in the Merovingian Period: An Ethnographic Perspective, San Marino, 1998, 213

У овом раздобљу се истичу шест правних зборника које је Гргур XIII 1580. године саставио у *Corpus Iuris Canonici* који остаје као меродаван правна збирка све до 1918. године. *Corpus Iuris Canonici* се састојао из:

- *Decretum Gratiani* из 1140. године којег је саставио Грацијан у Болоњи. То је збирка приватног карактера дотад веома разбацане правне материје, а дели се у три дела. Грацијан није само скупио и поређао важећу правну материју, него је покушао да уклони противречност разних правних извора. Зато је и именовано ово дело *Concordia discordantium canonum* и из тога га западни теолози често називају оцем црквеноправне науке.⁵³
- *Decretalia Gregori IX* састављена 1234. Од стране Рајмунда из Пенафорта. Обухвата декрете који нису садржани у Грацијановом Декрету подељеном у 5 књига.
- *Liber sextus Bonifacii VIII* објављен 1298. као зборник који у свом додатку садржи правне регулативе које потичу од *Mugellanusa*
- *Constitutiones Clementinae* зборник који је објавио Климент V 1314. године, а Јован XXII ревидирао и поново објавио 1317. године
- *Extravagantes Ioannis XXII* збирка приватног карактера
- *Extravagantes communes*, збирка приватног карактера која садржи декрете од Бонифијација VIII до Сикста IV

3.2.5. Раздобље реформисаног послетридентеинског права

Велике промене на прелазу из средњег у нови век, западни раскол и реформација били су повод црквене обнове коју је започео Тридентски сабор 1545 1563 тај сабор улази у историју канонског права са својим реформним одредбама о епископату (обавеза, резиденције), изобразби клерика (обавезно увођење семеништва), пасторланој подели жуних бенефиција (жупнички натјечај), ограничење претераног изузећа (егземпције), уређење женидбеног права (канонски облик - декрет *Tametsi*). Послетридентско раздобље карактеришу национално-правне и партикуларно-правне струје, посебно стварање посебног права за подручје Пропаганде (која је основана 1622.). Из тог раздобља треба споменути оа важне црквеноправне изворе акте Тридентинског сабора и неких других пленарних покрајинских сабора међу којима се истичу милански покрајински сабори

⁵³ Виктор Б. Нуић, Опће право католичке цркве, приручник уз нови законик канонског права, Загреб 1985., 5

непосредно после Тидентинума и касније балтимскорски пленарни сабор за САД (1844) и пленарни сабор за Јужну Америку (Рим 1899). Одредбе папа које снису биле садржане у *Corpus Iuris Canonici* сабране су и објављене у такозваним буларијима, од којих треба споменути: *Magnum Bullarium Romanum* (Рим 1586), *Bullarium Benedicti XIV* (Рим 1746). Акти поједних папа су издани у појединачним збиркама.⁵⁴

3.2.6. Раздобље новијег црквеноправног развоја

Након преврата француске револуције и наполеонских ратова, што је имало за последицу да је Црква изгубила многа временита права, долази до снажне духонве обнове Цркве у 19. Веку. Обновитељска настојања Цркве се усредсређују на душебрижнство клирика, побожност клирика, продуховљење црквеног права, укључујући ту и кривичноправо. А све то скупа у знаку јаке централизација, јачања ауторитета римског бискупа. У то време настају и многи редови и дружине с изразито апостолским циљевима (мисије, васпитање омладине, душебрижништво, нега болесних и сл.), затим друштва братовштине с црквеноверским циљевима. Врхунац тог обновитељског развоја означава Први ватикански сабор (1869/70). То је време када се у читавом низу држава ствара јединствена кодификација. И у Цркви су људи били свесни чињенице да *Corpus Iuris Canonici* одавно не садржи читаву црквеноправну материју. Зато се на Сабору јавља општа жеља за преуређењем каноског права. Коначно папа Пије Х именује 1904. Године комисију за кодификацију канонског права. На челу јој је познати канонсита Пјетро Гаспари (Pietro Gaspari), касније кардинал. На Духове 17. Свибња 1917. Папа Бенедикт XV јавно проглашава *Codex Iuris Canonici*, који ступа на снагу на Духове 19. маја 1918. године.⁵⁵

⁵⁴ Ibid. 6

⁵⁵ Ibidem 6

4. Канонско право

Термин „канонско право“ у Православној цркви означава само оно основно право, које је донето од стране цркве (али не и државе) и то само до IX века. Касније црквене одредбе, као и све одредбе донете од стране држане власти, а које говоре о уређењу цркве, не улазе у појам канонског права. Зато Цисарж и закључује да је појам канонског права ужи појам од термина “црквеног право” јер црквено право осим канонског обухвата и остало право цркве, нарочито спољашње.⁵⁶ Црквено право се бави правном страном Цркве. Димшо Перић наводи да се Црквено право не може уврстити ни у приватно ни у јавно право већ да у систему права заузима самосталан положај.⁵⁷ Исти аутор уједно и дефинише задатак црквеног права и дели га на:⁵⁸

- Општи задатак црквеног права
 - Да испита основне принципе црквеног права
 - Да објасни организацију и надлежност црквене власти (судске и управне)
 - Да испита и утврди имовинска и политичка права Цркве као правног лица, која чини део правног поретка и која, као таква, донекле мора да извршава опште надлежности.
- Посебни задатак црквеног права:
 - Да детаљно проучава споменике црквеног законодавства
 - Да ствара систем црквеног права
 - Да проучава животе помесних аутокефалних православних цркава

Јован Брија у речнику православне теологије дефинише каноне као: „правила и одредбе хришћанске етике, богослужења, дисциплине клира, монаштва, црквене организације и јурисдикције, које су прогласили васељнески или помесни сабори“.⁵⁹

Од посебног је значаја и однос Црквеног права са осталим гранама права, у првом реду са кривичним и грађанским правом с обзиром да су и клирици правни субјекти цивилног права у свим данашњим државама тако се и на њих примењују норме цивилног законодавства. Црквено право у овом смислу има за циљ решавање унутрашњих црквених

⁵⁶ Бранко Цисарж, Црквено право I, Београд, 1970., 9

⁵⁷ Димшо Перић, Црквено право, Београд 1997., 22

⁵⁸ Ibid. 22

⁵⁹ Јован Брија, Речник православне теологије, Београд, 1999., 99

питања како би црква функционисала, па су тако црквеним правом прописане разне уредбе, казне (епитимије) које важе искључиво за свештена лица, али се могу односити и на вернике у одређеним случајевима. Црква има право да из своје заједнице искључи појединце, али нема право да их лиши слободе или да им ограничи или угрози грађанска права која су прописана позитивно правним нормама и која су загарантована Уставом. Конкретно, у Републици Србији, а и у већини држава данас црква је одвојена државе (секуларна држава), али је исто тако и загарантована слобода вероисповести која свим грађанима даје слободу да се верски одреде. У овом смислу црквено право се конкретно односи на све грађане који су део цркве и на које се могу правила црквеног тј. канонског права применити (нпр. забране причешћивања, искључење из црквене заједнице, рашчињење клирика и сл.) На овако уређен начин нико није у обавези да буде део цркве, али исто тако и не може по својој вољи да буде део исте уколико је искључен из заједнице. Тако да и јесте исправан закључак да бити хришћанин јесте израз слободе. Другим речима, према речима Димше Перића: „Основно обележје Цркве јесте слобода, тј. слободан избор да се буде члан Цркве Христове.“⁶⁰

С друге стране, римокатоличка црква задржава назив „канонско право“ јер се кодификација и рад на канонском праву наставила и након IX века, а сам предмет који се изучава у римокатоличким школама се и зове „канонско право Католичке цркве“.

Канонско право остало је преобладајуће у односу на Римско право током Средњег века. Према Геру Долезалеку ово је евидентно услед чињенице да су постојећи средњовековни рукописи преносили око седам пута више ставки канонског права као римско право. Знање о Римском праву ширило се као последица брзог ширења и утицаја канонског права.⁶¹

Када је цар Јустинијан светим канонима дао правну снагу то је резултирало и већим утицајем византијско-римске правне херменеутике везане за канонско право. Тада је и принцип *lex posterior derogat priori* (каснији закон дерогира претходни) почео да важи и у канонском праву.

⁶⁰ Димшо Перић, Црквено право, Београд, 1997., 17

⁶¹ Gero R. Dolezalek, Roman law: Symbiotic companion and servant of Canon law, Cambridge, 231

Канонско право је продужетак теологије светих тајни или епифеномен (узгредна појава) прослављања светих тајни. Ово такође помаже у разјашњењу недостатка јасне разлике између канонског права, догматске теологије и моралне теологије⁶²

4.1. Однос догми и канона

Реч догма настала је од грчке речи *δόγμα* што означава истину у коју се не треба сумњати. Црква корене догми налази у Светом Писму, па се тако у Делима апостолским (Дап 16, 4-5)⁶³ догме односе на одредбе које доносе апостоли и старешине у Јерусалиму. Према Павелу Евдокимову: “по својој апсолутној вредности истине, догмати су конститутивни и нормативни елементи вере: правило вере.”⁶⁴

Зизјулас наводи да: “Догмати Цркве који су изражени на саборима у потпуности изражавају веру Цркве и откривају познање Бога у Његовом односу према свету оствареном у Христу. А како би те саборске одлуке представљале живу стварност, а не само просту логику, сваки догмат треба трајно да сеже кроз заједницу Цркве, односно да се дотиче свих њених чланова, што би предствљало непрекидно потврђивање и прихватање догмата од стране свести пуноће Цркве. То “прихватање” (*receptio*) у Православној Цркви нема правни карактер (наиме, нису предвиђене некакве конкретне процедуре прихватања догмата од стране верника), него се оно показује на два начина: на потврдан начин кроз литургијско “Амин”, које изговарају мирјани, а без чега епископи не могу ауторитативно завршити ниједну литургијску радњу нити могу проповедати или објавити какав догмат; и показује се на одричан начин, ако је то потребно - у случају догматског неслагања епископа и пуноће Цркве (нпр. Флорентински сабор).”⁶⁵

Другим речима, а такође према Зизјуласу, оно што је утврђено као догма то има апсолутни значај и ауторитет и никакав каснији сабор или богословље не може га укинути или променити. Може га само протумачити, формулишући нове догмате.⁶⁶

Догмати представљају оно што је у откривењу непромењиво, а канони оно што је покренуто у историјским облицима, па никада не би требало мешати ова два јасно разлучена

⁶² David Heith-Stade, *Canon and oikonomia: a typology of normativity and exceptions in canon law*, 59

⁶³ 16,4: Док су пролазили кроз градове, предавали су тамошњој браћи одредбе које су донели апостоли и старешине у Јеусалиму, да их се придржавају. 5 Тако су се скуштине учвршћивале у вери

⁶⁴ Павел Евдокимов, *Православље*, Београд, 181

⁶⁵ Јован Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад, 2009., 31, 32

⁶⁶ *Ibid.* 34

нивоа, а пре свега не треба догматизовати каноне. Даље, канони су спољашњи, видљиви, историјски и покретни израз онога што је непокретно у догматима. Циљ канона је да у датој епохи обухвате догматско биће Цркве и да на тај начин верницима помогну да га отелотворе у њиховом животу. Тако је канонски поредак увек у функцији догматског учења.⁶⁷ Исто тако канони преко њихове интерпретације догмата, имају за циљ, да зацртавају и регулишу утеловљење учења у конкретним облицима живота.

Примера ради, Халкидонски догмат о јединству двеју природа одражава се у канонској свести и уједињује *ius divinum* (божанско право) и *ius humanum* (људско право) у *ius ecclesiasticum* (црквено право) и то догматско јединство које обезбеђује исти извор надахнућа кроз различитост емпиријског облика. Канони учествују у догматским истинама како би се Црква сачувала од јеретичких девијација и несагласностима са догматом.⁶⁸

Јован Брија такође додатно дефинише црквени канон и то на следећи начин: „Сем догмата, који чини предмет вере и указује на међе Традиције, а има карактер дефиниција (орос) су канони који треба да се поштују јер су сагласни са догматском традицијом, и у духу су учења вере. Канон је облик или садржај у којем се примењује учење, с тога се он не може посматрати теоретски нити као допунска власт.“⁶⁹

Укратко се треба осврнути и на однос канонског права и морала о чему се често пише⁷⁰, а где се морал доводи у тесну везу са канонским правом, највише услед чињенице да канонско право често иза себе носи и морални суд.

Премда свештени канони чине црквено право, они се ипак у суштини разликују од свих других врста права. Иако су обдарени техничким и правним изразима, њихова основа је богословска и њихов циљ је пастирски. Они су донешени као одговор на специфичне пастирске потребе Цркве. Спасењска мисија Цркве као последицу има спасењску и пастирску сврху свих својих служби и декрета. Све што се одвија у Цркви за своју сврху има спасење људског рода и пастирско је. Управо у том духу треба схватити свештене каноне. Канони, стога, нису изрази законског духа који тежи да све обухвати правилима и да духовни живот свете на норме. Они су изрази пастирске бриге Цркве за спасење свих чланова. - Патсавос 2009, 30, а према Ненаду Мијалковићу

⁶⁷ Павел Евдокимов, Православље, Београд, 2009., 195

⁶⁸ Ibid. 196

⁶⁹ Јован Брија, Речник православне теологије, Београд, 1999., 92

⁷⁰ Више о томе пишу и Бранко Цисарж и Димшо Перић

Према Ненаду Мијалковићу, правне норме треба разликовати од моралних норми јер се право пре свега регулише идејом равнога, а морал се регулише идејом жртве и љубави, према којој човек заборавља себе.⁷¹

На сличан начин се за каноне се такође може рећи да имају и неку врсту васпитног карактера, с обзиром на њихову природу. Теолози се често баве и овом проблематиком, па тако и један од теолога, Зоран Деврња о васпитном карактеру канона наводи следеће: “Канонска свест и образовни процес имају исту благодатно-еклисијалну потку која их прожима и стуктурира, изражавајући кроз оба искуства преображајно присуство Богочовека Христа у свету. Свештени канони, тако схваћено, представљају нормативни основ за васпитну активност као увек присутну реалност у животу Цркве, тако да оба искуства, и канонско предање и педагошки процес, јесу израз истог сведочења и свести који карактеришу светотајинско служење Цркве и пројављују христоподобну еминевтичку контекстуализацију њене мисије и историјско послања, њене светости и свештености.”⁷²

4.2. Појам цркве као главног субјекта који примењује канонско право

Сама реч црква постојала је и пре хришћанства у политичком животу Грка, па тако и сама реч настаје од грчке речи „*ἐκκλησία*“. У Старој грчкој еклесији означава скупштину сазивану од слободних грађана за решавање политичких питања. Сергије Троицки наводи да су разлике Цркве од осталих религијских друштава то што је Црква основана од Христа и вера у Његово учење.⁷³

Чедомиљ Митровић цркву дефинише као: „религиозну заједницу свих оних људских створења, која верују у Христа, заједница, која је заснована на овом апсолутном, универзалном принципу јесте хришћанска Црква.“⁷⁴

Такође треба се кратко осврнути и на још једну од дефиниција Цркве према Библијско-Богословском речнику, а који је дефинише Цркву на основу Светог Писма:

Црква је сједињење верних свију векова Пс.88,7; Дел. Ап. 7,38; Дел. Ап. 20,28; Еф. 5,25; Кол. 1,18; Јевр. 12,22,23. Црква је исто и посебно скупљање

⁷¹ Ненад Мијалковић, Однос вере и морала у свештеним канонима цркве, Црквене студије 12, Ниш, 2015, 266

⁷² Зоран Деврња, Анализа педагошко-образовног дискурса свештених канона цркве-ерминевтичка контекстуализација канона, Ниш, 2013., 401

⁷³ Сергије Троицки, Црквено право, I, скрипта, Београд, 1937, 7

⁷⁴ Чедомиљ Митровић, Црквено право, кратак преглед, Београд, 1921, 7

верник. Дел. Ап. 1132; Дел. Ап. 13,1; Дел. Ап. 14,27; Дел. Ап. 15,4; 1 Кор 1,2; 1 Кор. 14,33; 1 Кор. 16,19; 1 Петр. 5,13; Откр, 1,4,11; Откр., 3,1; Откр. 22,16. Припада Богу. 1 Тим. 3,15 и Рим. 14,8; 1 Кор. 6,2; 1 Петр. 2,9. Стечена је крвљу Христовом. Дел. Ап. 20,28; Петр. 1,18,19. Назива се Црквом Божјом Дел. Ап. 20,28; 1 Кор. 1,2; 1 Кор. 11,22; 1 Кор. 15,9; Гал. 1,13; 1 Сол. 2,14; 2 Сол. 1,4; 1 Тим. 3,5. Назива се Црквом Христовом. Мат. 16,18; Рим. 16,16; 1 Сол. 2,14. Назива се Црквом у Богу и Исусу Христу. 2 Сол. 1,1⁷⁵

Црква као правна институција је, према Цисаржу, видљива заједница људи, које спаја једно исто учење и заједничко веровање у Христа и Његове установе, ради служења Богу, чиме се постиже вечно спасење.

С обзиром да протестантских деноминација има пуно, ваља се осврнути кратко и на приступ који имају палео-Католици (нови православци) који су целокупној вери приступили са посебном пажњом на цркву до краја првог миленијума са посебним акцентом на Васељенске саборе, па самим тим и на разумевање и примену канона. Канонско право у палео-Католицизму је сакраментално право (према Сому). Ово значи да се видљивост цркве не манифестује кроз универзалну организацију и делегирану моћ управљања којом се користе папе, већ у слављењу светих тајни у локалој цркви. Сом даље расправља да палео-Католицизам није имао никакве идеје о светим тајнама које су важиле и биле ефикасне *ex opere operato* јер њихов циљ није била организација већ прослављење светих тајни који се манифестују кроз цркву Христову. Закључно Сом примећује да се канонско право посматра као божанско право (*ius divinum*) у палео-Католицизму и да категорија *ius mere ecclesiasticum* не може да се примени у канонском праву палео-Католицизма. Становиште да се цело канонско право посматра као *ius divinum* је Сом такође навело да тврди то да је канонско право палео-католицизма окарактерисано према стародревном патристичком критеријуму услед признања ауторитету предања.⁷⁶ Сергеј Булгаков такође одбацује термин *ius divinum* због тога што је резултат „ахисторичног“ приступа канонском праву и црквеном уређењу. Уместо тога Булгаков предлаже термин *modo divino-humano* с циљем успостављања правде у историјској реалности цркве.⁷⁷

⁷⁵ Из В. Михајловски, Библијско-Богословски Речник, превео Драгиша Љ. Милетић, Ниш, 1934, 380

⁷⁶ David Heith-Stade, Canon ad oikonomia: a typology of normativity and exceptions in canon law, Lund, 57

⁷⁷ Према: David Heith-Stade, Canon and oikonomia: a typology of normativity and exceptions in canon law, 58 код: Sergey Bulgakoff, The Hierarchy and the Sacraments, 101-102

4.3. Изузеци од правила *Dispensatio*, икономија, акривија

Карл Шмит сматра да је изузетак интересантнији од нормалног случаја. Оно што је “нормално” не доказује ништа, а оно што је изузетак доказује све. И то не само да потврђује правило, него правило уопштено и живи услед изузетка. У изузетку моћ правога живота се прелама кроз рђу механизма залеђеног у репетитивности (понављању)⁷⁸

У канонском праву Православне цркве изузеци и правила се описују кроз антонимију између концепта икономије и акривије. Икономија се односи на изузетак, док се акривија односи на норму. Грчки концепт икономије је историјски поезан са латинским концептом *dispensatio* (изузетак), иако се касније развио у специфично регулисан институт из времена класичног периода латинског канонског права па на даље.⁷⁹

Изузеци наведени у светим канонима су описани следећим речима: Οικονομία, φιλανθρωπία, εὐλογος ωφέλεια

Ови изузетци се могу поделити у две категорије:

- Изузетке услед спољних фактора - обухвата стање нужде (*casus extremae necessitatis*) у форми неопходности силе. *Necessitas est lex temporis et loci, vis legibus inimica.*
- Изузетке услед прихватања одређених вредности - вредности које се могу сумирати као милост, разумевање и корисност.

Свети канони на почетку нису имали легислативан карактер у савременом смислу, али су дефинисали учења вере и дисциплинске норме кроз Свето писмо и апостолско предање.⁸⁰

Протојереј Јован Брија је у свом речнику појам икономије дефинише на три начина:

1. Икономију као „Божији план о судбини твари и човека; посебно припрема Спасења у Староме Завету и остварење Спасења у Новоме Завету: "Обзнанивши нам тајну воље своје, по благовољењу својему које унапријед одреди у Њему, за остварење пуноће (икономије) времена, да се све састави у Христу, оно што је на небу и што је на земљи, у Њему" (Еф.

⁷⁸ Carl Schmitt, Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität, Berlin, 2009, 21

⁷⁹ Више о томе: М.А. Stiegler, Dispensation, Dispensationswesen und Dispensationsrecht im Kirchenrecht geschichtlich dargestellt, Mainz 1901, Rudolph Sohm, Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians, Darmstadt 1968, 101 - 103, J. Brys, De dispensatione in iure canonico praesertim apud decretistas et de realitate usque ad medium saeculum decimum quartum, Brugis 1935., E.M. Reilly, The General Norms of Dispensation, A historical synopsis and commentary, Washington DC, 1939. J.J. Christ, Dispensation from Vindicative penalties, An historical Conspectus and commentary, Washington DC, 1943.

⁸⁰ David Heith-Stade, Canon and oikonomia: a typology of normativity and exceptions in canon law, Lund, 55

1,9-10; уп. Еф. 3,2-3,9; Кол. 1, 24-25). За Апостола Павла, божанска икономија јесте дело љубави Божије, "Који хоће да се сви људи спасу и да дођу у познање истине" (1. Тим. 2,4). Икономија се веома често поистовећује са "промислом", јер се тајна икономије открива у Оваплоћењу Сина Божијег (Еф. 1,10). Икономија претпоставља динамички личносни карактер божанства, кретање у божанској вољи утемељено на Његовој љубави према човеку.⁸¹ Никола(ј) Мистик овако сажима појам *икономије*: „план Божији о Спасењу човека, стварен у Исусу Христу.“ Тачније као имитацију божије милости. Сви који сарађују у остварењу тог плана, најпре Апостоли, називају се "икономима" (*οικονομοι*) Божијим (1. Кор. 4,1; Тит 1,7: епископ се назива "икономом" Божијим). Овај начин дефинисања икономије има теолошки приступ.

2. Икономија је једно од главних начела које Црква употребљава у примени канонских норми, а састоји се у пастирским ставовима снисхођења и сажаљења. Патријарх Фотије⁸² сматра икономију консистентном духу Православља, особито у разумним околностима и у одређеним личним случајевима, где је у питању не само опште добро Цркве него и спасење појединца. Други начин може се посматрати и кроз правни аспект.

3. Свети Оци праве разлику између теологије, која обухвата учење о суштини, односу и животу трију божанских ипостаси у унутарњости Тројице, и икономије, односно учења о пројави и делању љубави Божије у свету, тачније историје Оваплоћења и Искупљења у Исусу Христу и кроз Њега. Постоји битна подударност између теологије и икономије, зато што је Бог уредио план Спасења подобно Своме вечном савету: "Та тајна била је позната пре свих векова од Оца, Сина и Духа Светога. Од Оца, као Онога који је благоизволео, Сина, као онога који ју је испунио, а Духа Светога као онога који је сарађивао". Трећи приступ икономије је такође теолошки, тачније патристички.

Пример у Новом Завету о примени благе икономије се види у 15-ом делу Новог Завета у Делима Апостолским, где су Апостоли одлучили да ограниче број и степен Јеврејских уобичајених обреда који су били тражени од гентила (пагана) да се преобрате. Пример у Новом Завету примењивање строге икономије или икономије по ономе како јесте се може видети у Делима Апостолским када је Свети Павле заобишао уобичајено правило како би

⁸¹ Јован Брија, Речник православне теологије, Београд, 1999, 70

⁸² Цариградски патријарх Фотије I (820-893) творац Фотијевог номоканона.

обрезао Тимотеја,⁸³ чији је отац био паганин, да би умирио јеврејске хришћане. У оба захтева, икономија је била остварена како би олакшала спасење некој страни. Од древних времена онима који су прилазили цркви из одређених јеретичких група није било потребно крштење иако је нормалан пут приступања Цркви био кроз крштење. На тај начин Црква, вођена Светим Духом, одлучила је да у посебним условима примени икономију (ублажавање акривије). Али пошто је обично правило крстити се, таква „олакшица“ би лако могла бити, и често је била суспендована (обично у периодима када су јеретичке групе активно угрожавале Цркву. У овим случајевима, Црква се вратила њеном уобичајеном правилу „онако како јесте“ дакле није примењивала икономију већ акривију (строго поштовање правила). У случају преласка у Православље кроз било који други начин осим крштења, Васељенски сабори нису донели конкретну одлуку о постајању Тајни ван Православља већ су конкретно обратили пажњу на сам чин преласка у Православље.

Значај икономије (насупротив акривији) се огледа у томе што путем института икономије многи канони могу бити ублажени, а применом икономије Црква често и одступа од канона зарад неког „вишег“ циља. Управо због икономије канони често могу и бити посматрани кроз моралну призму.

Акривија (грч. ακριβεια — тачност) представља строго примењивање канона у случајевима где доктрина и традиција Цркве треба да буду безусловно поштоване. Још у првим вековима појавиле су се ситуације у којима је црквена власт била принуђена да примени догматску строгост и искључи чланове пале у јерес (анатемисање, екскомуникација или искључење). У црквеној пракси акривија се односи на валидност и примену канона као дела сталне традиције. У току историје ова преувеличана канонска строгост - која је у појединачним случајевима могла да доведе у опасност само спасење, или, пак, мисионарско отварање и пастирску гостољубивост Цркве - прешла је у икономију. Акривија и икономија јесу два начелна модалитета којима Црква располаже у вршењу своје

⁸³ „Затим стиже у Дерву и Листру, и гле, онде беше неки ученик, по имену Тимотеј, син жене неке Јудејке вернице и оца Јелина, за њега добро сведоцаху браћа која беху у Листри и у Иконији. Овога хтеде Павле узети на пут са собом, и узе га и обреза због Јудејаца који беху у оним местима, јер сви знађаху оца његова да беше Јелин. И кад пролађаху по градовима учише их да држе правила која утврдише апостоли и презвитери у Јерусалиму. Тако се цркве утврђиваху у вери и број њихов се повећаваше сваки дан.“ Дела Апостолска 16:1-5

канонске власти. У екуменском дијалогу акривија и икономија наводе се као два могућна става према валидности тајни, нарочито хиротоније, ван канонских граница Цркве.

У Римокатоличкој цркви примена икономије је мало другачија него у Православној цркви, а и врховни поглавар има право да мимо канона доноси одређене одлуке. У Православној цркви епископи често имају права да примене икономију у појединачним случајевима и да на тај начин ублаже примену канона или доведу до тога да се они уопште и не примењују. Ово дискретно право епископа на примену икономије доводи до тога да црквени судови не могу деловати уколико предмет не уђе у процес (суд), чак и уколико постоји кривица, јер епископ применом црквене икономије може донети одлуку повољнију по клирика или лаика пре почетка самог црквено-судског процеса.

Иако је закључак да Римокатоличка црква има кодификованије право у односу на Православу, у скоријем периоду приметна је тенденција у готово свим помесним црквама за детаљније уређење унутрашњег црквеног и канонског права. Постојао је и покушај у Шамбезију током четврте Свеправославна Конференција 1968. године да једна од тема за будући Свеправославни Сабор буде и „Икономија у Православној Цркви, али је предлог одбачен већ на првој предсаборској конференцији 1976. године. Вероватно услед потешкоћа дефинисања икономије као и њене примене и, вероватно, покушаја ограничења у примени црквене икономије епископима што би им индиректно смањило индивидуалну власт.

4.4. Разлика између Римокатоличког и Православног канонског права

Према Милану Петровићу „исходиште разлике између православног и римокатоличког црквеног права лежи управо у различитом тумачењу божанских закона.” Према Православном учењу, Нови Завет је поставио темеље епископско-саборског управљања Црквом. На овај начин апостоли су директно црпели ауторитет управљања Црквом и то своје право одлучивања преносили на њихове наследнике, епископе и бискупе. Рукоположење епископа и бискупа пренето им је апостолско наследство (*successio apostolica*) према коме су касније епископи и бискупи рукополагали друге, нове, наследнике

цркве.⁸⁴ Овај принцип апостолске наслеђивања признат је и легитиман у Римокатоличкој и Православној цркви, али није прихваћен од стране већине Протестантских цркви где епископ није директан наследник апостола већ обичан слуга цркве.

Васељенски сабор одређује сам по себи своју надлежност и као такав утврђује догмате вере и излаже их у облику символа и верских ставова, просуђује учења истакнута у Цркви и посебно осуђује јереси.

Васељенски Сабори такође представљају наследника Апостолског Сабора, па на тај начин и представљају институт божанског права. Пожељно, али не и обавезно, да све Цркве буду присутне на Васељенском Сабору,, али све одуке Сабора се морају прихватити од стране свих Цркви. Тачније, све Цркве присутне на сабору, а и оне које нису биле присутне нити су дале своје мишљење о одређеним питањима морају поштовати одлуке Васељенског Сабора. Римске папе свој ауторитет од Светог Петра коме је Христос рекао да ће на њему саградити Цркву своју. На тај начин Римске папе су директни наследници Светог Петра и имају највиши ауторитет у Цркви. Моћ кључева (*potestas clavium*) према учењу Римокатоличке цркве припада Папи док Православна црква ово посматра на начин да је тај ауторитет предан целој Цркви, а не само Папи. Осим тога, апостол Петар је био и први бискуп у Риму па је с тога и седиште Римске бискупије у Риму у којем и стољује Папа као врховни поглавар Римокатоличке цркве. Ваља напоменути и то да Православна црква признаје Папу као титулу и да га је признавала као највишег по чину. С друге стране, Протестантске цркве не признају да је апостол Петар уопште и био и Риму с тога и не признају папски ауторитет као директног наследника Светог Петра.⁸⁵

За разлику од Православне цркве, Римокатоличка на један специфичан начин одређује права и обавезе клирика и дајући светост и обавезност канонима поставља јасан начин на који се они морају опходити према својим надређеним, а у првом реду према врховном поглавару. Клирици Римокатоличке цркве морају испуњавати одређена права и обавезе која су заједничка свим хришћанским верницима. Законик канонског права то и прописује од 273 до 289 канона.

⁸⁴ Милан Петровић, Основне разлике између православног црквеног права и права Римокатоличке цркве, 5

⁸⁵ А и ја теби кажем да си ти Петар, и на том камену сазидаћу Цркву своју, и врата пакла неће је надвладати. И даћу ти кључеве Царства небескога: и што свежеш на земљи биће свезано на небесима; и што раздријешис на земљи биће раздријешено на небесима. Мт. 16:18-19

Посебно је важан и 273 канон који директно прописује да сваки клирик мора бити одан врховном свештенику (папи) као и свом надређеном бискупу. Клир у овом случају нема тек неку обавезу да покаже верност и послушност ординарију, већ посебну, специјалну обавезу (*speciali obligatione*) да покаже поштовање и послушност свом ординарију. Такође клирици имају специјалну обавезу да покажу поштовање и верност папи, јер је он Римски бискуп који је директни наследник апостола Петра коме је Христос поверио бригу о свим људима. Сама заклетва на верност и поштовање папи и ординарију је канонски завет јер се изричито захтева у канонском праву. Клирици испуњавају ову заклетву поштовањем правила коју прописују црквени законодавци. Римокатолички аутору попут Штефана Бринде дефинишу ову врсту завета (обећања) као манифестацију слободно воље где се појединац обавезује да нешто изврши или да се нечега одрекне.⁸⁶ Обећање само по себи нема правни ефекат уколико није прихваћен од стране друге стране у чијем је то интересу. Правна обавеза настаје онда када се сви правни услови испуне у зависности од система у коме је она начињена. С тим у вези можемо и направити разлику о правима и обавезама која постоје у позитивноправном законодавству и црквеноправном систему. Разлика се у суштини може видети кроз казну. Уколико постоји закључен било какав цивилни уговор страна која га прекрши одговараће пред грађанским судовима где су казне прописане државним законима. С друге стране уколико се прекрши неки од црквеноправних закона појединац ће сносити последицу у складу са црквеним тј. Канонским правом онако како је прописала Црква, а не држава.

4.5. Аутономија и аутокефалија

Сергије Троицки наводи да у цркви постоје две врсте аутономије:⁸⁷

- Спољашња коју Црква може имати према држави и
- Унутрашњу ону која постоји у самој Цркви и њеном унутрашњем функционисању.

Наравно треба напоменути и разлику између аутономне и аутокефалне Цркве. Аутокефална Црква *suo iure* рукополаже све своје епископе и најстаријег епископа, не тражећи ни од кога, ни претходно ни накнадно одобрење за тај чин. Аутонома Црква то не

⁸⁶ Štefan Brinda, A Canonical analysis of canon 273 of the 1983 code of Canon law, Prague, 2021., 71

⁸⁷ Сергије Троицки, Црквено право I, 122

може учини без сагласности оне Цркве под чијом јурисдикцијом се налази. Њихови епископи се не рукополажу *suo iure*, већ *iure delegationis*.⁸⁸ Аутономна Црква може изабрати и хиротонисати епархијске епископе, али не и свога митрополита, мада се и у избор ових епископа може умешати аутокефална Црква и имати контролу и над тим делом, што се не чини увек. Ово се може видети у 28 канону Четвртог васељенског сабора код избора, потврде и хиротоније митрополита аутономне Цркве одлучујући фактор је аутокефална Црква. Из тога првог ограничења следеју и друга ограничења.⁸⁹

Канон 28 Четвртог Васељенског сабора

Следећи у свему одлукама Светих Отаца и знајући сада прочитати канон (3. Другог Васељенског) сто педесет најбогољубљених епископа, сабраних (381. године) за време побожне успомене Теодосија Великог, бившега цара у царскоме Цариграду, Новоме Риму, исто то и ми одређујемо и изгласавамо за првенство најсветије Цркве истога Цариграда, Новог Рима. Јер су и престолу Старог Рима, зао што је тај град био царствујући. Оци с правом даровали првенство. И следећи истоме циљу, сто педесте најбогољубљенијих епископа дали су једнако првенство најсветијем престолу Новог Рима, разложито просудивши да град, који је почаствован царем и сенатом и који ужива првенство једнако Староме царскоме Риму, да се и у Црквеним стварима велича као онај, будући други после њега. И тако, само митрополити Понтијске и Азијске и Тракијске провинције, а још и епископи у варварским рајевима речних провинција, да бивају хиротонисани од напред реченога најсветијег престола најсветије Цариградске Цркве, то јест да ће сваки митрополит речених провинција са епископима те области рукополагаати епископе те области, као што је Божанственим канонима прописано, а митрополити речених провинција, као што је речено, рукополагаће се од Цариградског Архиепископа, пошто се тамо, сходно обичају, спроведу сагласни избори, и њему поднесу (кандидати).

⁸⁸ Димшо Перић, Црквено право, Београд, 1997., 140

⁸⁹ *Op. cit.*

Даље, Аутономна Црква је саставни део аутокефалне Цркве, која има свој административни апарат, за чије су издржавање потребна одређена материјална средства. Због тога аутономна Црква обавезно годишње уплаћује одређени износ у централну касу, као и сваки пут при избору свог митрополита. Тако је СПЦ у XIX веку морала Цариградској патријаршији да плати 300 аустријских дуката за избор митрополита.⁹⁰ Ограничења постоје и у судству. Основно начелно канонског права гласи да право да суди има онај коме припада право да рукоположи одређену особу - без изузетака. На тај начин сваком епископу или патријарху аутокефалне Цркве се суди у првој и последњој инстанци само у његовој Цркви. Код судских одлука аутономне Цркве у другој и последњој инстанци увек суди Сабор аутокефалне Цркве, Високи Црквени суд или Свети Архијерејски Синод што зависи од тога у чију надлежност долази предмет.⁹¹

Димшо Перић препознаје два фактора аутокефалије: праве и споредне.⁹²

Прави фактори аутокефалије су:

1. Да су оснивачи Цркве апостоли
2. Пуноћа црквене власти подељена је свим Апостолима подједнако. Васељески сабор према томе представља највишу власт у Цркви и као такав има право да даје аутокефалиј или да установљава ранг аутокефалних цркава.
3. Одлуку о аутокефалности доноси Сабор архијереја аутокефалне цркве. Тако је поступљено успостављањем Пећке патријаршије 1920. Пошто су претходно прибављени канонски отпусти за одређене епархије и сагласност Цариградске патријаршије.

У споредне факторе аутокефалије, према истом аутору, спадају:

1. Воља државне власти
2. Воља Цариградске цркве
3. Воља осталих цркава осим Мајке Цркве

С друге стране Сергије Троицки као други аутор услове аутокефалије дели на три дела:⁹³

1. постојање верника тј. верног народа
2. постојање свештенства

⁹⁰ Сергије Троицки, Црквено право I, 125

⁹¹ Димшо Перић, Црквено право, Београд, 1997, 141

⁹² Више о томе: Димшо Перић, Црквено право, Београд, 1997.

⁹³ Више о томе: Сергије Троицки, Црквено право I

3. постојање државне власти.

С треће стране постоје и различита мишљења око тога колики је број епископа потребан да би Црква могла да затражи аутокефалност. Неки канолози сматрају да је довољно три, четири или пет епископа за живот цркве, али то није у сагласношћу са 12. Канонем Картагенског сабора који има одређене прописе у случају када се суди епископу. А да би Црква имала аутокефалност требала би, према овом канону, да има довољан број епископа како би самостално решавала унутрашња црквеноправна питања. Другим речима, уколико би један од епископа био на суђењу, неопходно је 12 епископа да му суди, што доводи до закључка да би аутокефална црква морала имати најмање 13 епископа у својој цркви (12 која суде и 1 којем се суди) како би стекла аутокефалност).

Канон 12 Картагенског сабора

Феликс епископ рече: Предлажем, сходно одредбама старих Сабора: да, ако неки епископ - не било тога! - потпадне некој оптужби, а није могуће због велике нужде да се сакупе многи (епископи), па да не остаје дуго под оптужбом, нека буде саслушан од дванаест епископа, а презивтер од шест епископа и његовог, а ђакон од три.⁹⁴

Димшо Перић такође наводи и спољашње услове аутокефалије као што су политичка самосталност државе, етнос и територијална удаљеност, али ови услови нису нужно неопходни за постојање аутокефалије већ само као мотиви за добијање исте.

Питање аутокефалности цркава јавио се на истоку највише током Османске владавине, где су државе које су биле покорене остале везане хришћанском вером. Период Османске владавине^{95 96} оставио је велике последице на развој канонског права. Државе које су стицале независност често су се опредељивале за највиши степен самосталности како у државном тако и у црквеном погледу па се тако потреба за аутокефалношћу често јављала током другог миленијума.

⁹⁴ Од овог правила се често одступа у већини помесних цркава, поготово у погледу суђења свештеницима и ђаконима. Овакав вид изузетка тј. одступања је још само један од примера црквене икономије јер је евидентно да се одступа од одређеног канона. Одступањем од овог канона епископу се даје већа власт у својој епархији приликом суђења клирицима.

⁹⁵ Више о томе: Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280 - 1808.*, Cambridge University press, Аустралија, 1976.

⁹⁶ Више о томе: Joseph von Hammer, *Хисторија османског царства 1.*, Elbookers, Загреб, 1979.

5. Закључак

Канонско право као посебна грана права заслужује и посебну пажњу не само на теолошким факултетима већ и правним факултетима јер по самој својој грађи захтева један озбиљан правнички приступ. Напоменуто је и у овом раду да је у Грчкој цркви све до XIX века црквено право доста занемарено и да се на њему није радило, што је био и случај у Српској држави, а и многим осталим помесним црквама, јер је улога цркве и црквених судова доста опала услед политичке ситуације тога времена. Данас је међутим другачије. Утицај цркве у друштву је поново значајан, а црквени судови активно суде у црквено-правним питањима што поново даје утицај канонском праву, додуше, само у погледу црквених питања јер је већина држава у европи секуларна. Без обзира на то, канонско право из угла правне историје имаће увек посебан значај и то не само због своје правне систематике већ и због утицаја које је имало на развитак целокупног права током више од два миленијума своје примене и постојања.

Тема овог рада јесте везана само за делове канонског права, међутим сматрамо да је класификација и кодификација канонског права доста запостављена код нас и то не само на теолошким факултетима код нас него и од стране историчара права, а да канониста готово и нема. С обзиром да сматрамо да канонско право захтева један озбиљан правнички приступ желимо да укажемо и на његов значај, и да се у некој скоријој будућности озбиљније посветимо овој теми како бисмо дали допринос не само канонском праву него и правној науци уопште.

Такође сматрамо да научни приступ канонском праву може дати велики допринос правној науци уопште по сличном приципу који је урађен у Грчкој где су универзитетски професори урадили прву анализу, систематизацију и тумачење канонског права на истоку, а чиме се Грчка црква и данас руководи. Мотивисани и са истом жељом приступамо канонском праву са пуно пажње и интересовања коју оно као један систем који је у употреби готово 2 миленијума апсолутно и заслужује. Исто тако Црква као једна од најстаријих институција свакодневно долази у контакт са изазовима данашњице, па је тако потребно да се одређена црквенправна материја допуњује и „живи“ заједно са Црквом, јер Црква не треба бити „старомодна“ институција већ она која живи заједно са временом.

Као што је већ напоменуто у уводу мастер рад на тему „*Fragmenta Iuris Canonici*” пре свега има за циљ да постави темеље будућим истраживањима на ову тему. Из самог наслова

рада се и види да се у раду ради само о деловима тј. фрагментима канонског права које сматрамо најважнијим за даља истраживања. Природно, Православно канонско право обрађено је у већој мери него Римокатоличко или протестантско с обзиром на литературу која нам је била доступна приликом израде овог рада. Међутим, имајући у виду да домаћи аутори придају мањи значај Римокатоличком канонском праву потрудили смо се да у овом мастер раду покушамо да на један општи начин обухватимо најважније изворе и развитак Римокатоличког права с обзиром да је оно данас потпуније и кодификованије у односу на Православно канонско право коме и даље недостаје једна велика кодификација попут оне која се може видети у *Corpus Iuris Canonici* који је тренутно на снази у Римокатоличком свету.

На крају треба поменути и образложити разлоге због чега црквено право које се данас највише примењује није обрађено у овом раду. Први разлог је тај што сматрамо да бављење канонским и црквеним правом захтева једну екстензивно анализу и то хронолошки, те смо с тога, овај рад посветили управо оном првом периоду – историјском како би боље разумели оно што је дошло касније и што важи данас. Други разлог је тај што у Православном свету постоји више помесних цркава које примењују своја правила, па се тако Устав Српске Православне Цркве разликује од оних који се примењују у другим црквама. Другим речима, свака аутокефална, помесна, црква има своје особености и различита правила. Из овог разлога одлучили смо и да је мало детаљнија анализа „обичаја“ у овом раду добар основ за разумевање начина по коме су се помесне цркве развијале. Тачније, народни обичаји су имали велики утицај на црквено право помесних цркава, па је тако сечење колача специфичан обичај који је црква прихватила а који постоји искључиво у Српској Православној Цркви, док код других не постоји или је у другачијој форми. Трећи разлог је тај што би бављење црквеним правом данашњице отворили врата многим питањима и проблемима за које би било неопходно извршити детаљну анализу, највише у погледу брачног и породичног права, а затим и у судским споровима, што захтева један другачији приступ овој тематици. Најзад, четврти разлог је тај што смо желели да заокружимо једну целину и поставимо јасне циљеве и хипотезе које се даље могу разматрати када је у питању канонско и црквено право.

Октобар, Ниш 2022.

Библиографија

1. Јустинијан I, Јустинијанова Дигеста, прва књига, друго издање, Конституције, Deo Auctore, Tanta, Omnem rei Publicae, превео Антун Маленица, издавач: “Службени гласник”, Београд, 2003. ISBN: 86-7549-330-4; COBISS.SR-ID 111224076
2. Драган Николић, Александар Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века, 3., поновљено издање, Правни факултет Ниш, Центар за публикације, Ниш, 2011. ISBN: 978-86-7148-138-0; COBISS.SR-ID 186655244
3. Gai institutionum commentarii, Гај, Институције, превео Обрад Станојевић, Завод за уџбенике, Београд, 2009. ISBN 978-86-17-16447-6’ COBISS.SR-ID 17009948
4. Codex Iuris Canonici, Законик канонскога права: проглашен влашћу папе Јована Павла II: с изворима, превод Матија Берљак и остали, Глас Концила, Загреб, 1996. ISBN 953-6258-25-0; 961128043
5. Пандекте или данашње римско право уџбеник од Л. Арнтса Ритера од Арнесберга, с траинаесто, прегледаног и умноженог издања превео Драгиша Т. Мијушковић, књига трећа - облигационо и заложно право, Београд, 1895.
6. Драгомир Стојчевић, Римско право, књига II - свеска 2, облигационо право, треће издање, Завод за издавање уџбеника народне републике Србије, Београд, 1960,
7. Драгомир Стојчевић, Римско приватно право, четрнаесто прерађено и допуњено издање, Савремена Администрација, Београд, 1985.
8. Обрад Станојевић, Римско право, друго допуњено и измењено издање, Новинско-издавачка установа Службени лист СФРЈ, Београд, 1987.
9. Лазар Јоцић, Римско право, Студентски културни центар Ниш, Ниш, 1997.
10. Обрад Станојевић, Римско право, двадесетпето издање, Досије студио, Београд, 2010. ISBN 978-86-6047-036-4
11. Жика Бујуклић, Римско приватно право, 8. измењено издање, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2018. ISBN 978-86-7630-779-1; COBISS.SR-ID 267603724

12. Драган Николић, Фрагменти правне историје, друго, прерађено и допуњено издање, Институт за правна и друштвена истраживања Правног факултета у Нишу, Ниш, 1997.
ISBN 86-7148-005-4
13. Драган Николић, Древноруско словенско право, друго издање, Службени гласник СРЈ, Београд, 2000.
ISBN 86-355-0481-X; ИД=86831884
14. Небојша Ранђеловић, Србија и турска од Париског до Берлинског конгреса, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
ISBN 978-86-17179-82-1; COBISS.SR-ID 194018572
15. Георгије Острогорски, Историја Византије, 1902 - 1976, Miba books, Београд, 2017.
ISBN 978-86-89595-95-6; COBISS.SR-ID 254257164
16. Николај Александрович Машкин, Историја старог Рима, превео с руског Мирослав Марковић, 9. Издање, Научна, Београд, 2002.
ISBN 86-7606-005-3; COBIS-ID 97075980
17. Жак Ле Гоф, За један други средњи век, прво издање, с француског превео Миодраг Радовић, Светови, Нови Сад, 1997.
ISBN 86-6047-268-6
18. Adalbert-Gautiert Hamman, Рим и први хришћани свакодневни живот, превод с француског А.П., Vukur Books, Београд, 1998.
ID=61191692
19. Седам стубова премудорсти: историја Васељенских Сабора, превод Младен М. Станковић, Мисионарски и духовни центар манастира Хиландара “Тројеручица”, Београд 1998.
ID=66738444
20. Књига правила, приредио за објављивање Слободан Продић, Петроград 1893., Шибеник 2003.
21. Зоран Чворовић, Право и православље, Catena Mundi, Београд, 2014.
ISBN 978-86-6343-026-6; COBISS.SR-ID 209507596
22. Бранко А. Цисарж, Црквено право I, општи део и организација цркве, Издање Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Београд, 1970.

23. Одлуке Светог и великог сабора православне цркве на Криту 2016., Светигора, Београд, Цетиње, 2016.
ISBN 978-86-6155-002-7; COBISS.SR-ID 233308428
24. Свештени канони цркве, прево са грчког и словенског Атанасије Јевтић, Православни Богословски факултет Београдског универзитета, Цетиње, Сарајево, Чикаго, Нови Сад, Требиње, Врњачка Бања, 2005.
ISBN 86-7405-048-4; COBISS.SR-ID 128669452
25. Виктор Б. Нуић, Опће право католичке цркве, приручник уз нови Законик канонскога права, Кршћанска садашњост, Загреб, 1985.
26. Жељко Бартуловић, Небојша Ранђеловић, Основи уставне историје југословенских народа, 2. издање. Правни факултет, Центар за публикације, Ниш, 2012.
ISBN 978-86-7148-151-9; COBISS.SR-ID 189778700
27. Joseph von Hammer, Хисторија османског царства 1., Elbookers, Загреб, 1979.
28. Stanford Shaw, History of the Ottoman Empire and modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280 - 1808., Cambridge University press, first published 1976., Мелбурн, Аустралија, 1976.
ISBN 0 521 21280 4 hardback
ISBN 0 521 29163 1 paperback
Transferred to digital printing 2002.
29. Alex Imrie, The Constitutio Antoniniana An Edict for the Caracallan Empire, The University of Edinburgh, Edinburgh, 2015.
30. Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, Упоредна правна традиција, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво, Београд, 2022.
ISBN 978-86-6132-019-4; COBISS.SR-ID 72048393
31. Никодим Милаш, Православно црквено право, Задар, 1894.
32. Димшо Перић, Црквено право, Београд, 1997.
ISBN: 86-80763-43-8
ID=54765836
33. Павел Евдокимов, Православље, превео са француског Павле Рак, Службени гласник, Београд, 2009.
Наслов оригинала: Paul Evdokimov, L'Orthodoxie

ISBN 978-86-519-0305-5

COBISS.SR-ID 171289612

34. Јован Зизјулас, Догматске теме, са грчког превео Станимир Јакшић, Беседа, Нови Сад, 2009.
ISBN 978-86-86117-26-7
COBISS.SR-ID 172245255
35. Патријарх Павле (Стојчевић), Да нам буду јаснија нека питања нас вере Београд 1998.
ИД=63913740
36. Јован Зизјулас, Еклисиолошке теме, са грчког превео Станимир Јакшић, Беседа, Нови Сад, 2010.
37. В. Михајловски, Библијско-Богословски Речник, превео Драгиша Љ. Милетић, Ниш, 1934.
38. Игњатије Мидић, Православни катихизис за III и IV разред средњих школа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2006.
ISBN 86-17-13231-0
39. Рајко Веселиновић, Историја Српске Православне Цркве са народном историјом, уџбеник за IV разред српских православних богословија, књига I (1219-1766), Београд, 1966.
40. Никодим Милаш, Правила Светих Апостола, с тумачењима Никодима Милаша, Сремски Карловци, 1997.
41. Димшо Перић, Законодавство Српске Православне Цркве од стварања Југославије до новијег времена, прилог проучавању односа цркве и државе, Торонто, 1995.
ИД=36541708
42. Душан Љ. Кашић, Историја Српске цркве са народном историјом, уџбеник за III разред богословије, Београд, 1967.
43. Саборност Цркве, уредник Атанасије Јефтић, књига I, Београд, 1986.
44. Лазар Мирковић, Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника православне источне цркве, Београд, 1961.
45. Јустин Поповић, Догматика Православне цркве, књига друга, Београд, 1935.
46. Чедомиљ Миторвић, Црквено право, Београд, 1921.

47. KANON XXIV Yearbook of the society for the law of the Eastern Churches Oikonomia, Dispensatio and Aequitas Canonica, Edition Roman Kvar, Hennef 2016.
Article: David Heith-Stade, Canon and Oikonomia: A Typology of Normativity and Exceptions in Canon Law
48. Danilo R. Flores, Recent Development in Canon Law, letter and spirit, UST Faculty of Canon Law, Canon Law Week 2012.
49. Carl Schmitt, Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität, Berlin, 2009.
50. M.A.Stiegler, Dispensation, Dipensationswesen und Dispensationsrecht im Kirchenrecht geschichtlich dargestellt, Mainz 1901,
51. Rudolph Sohm, Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians, Darmstadt 1968, 101 - 103,
52. Jooeph Brys, De dispensatione in iure canonico praesertim apud decretistats et decrealistasa usque ad medium saculum decimum quartum, Brugis 1935.
53. Edward M. Reilly, The General Norms of Dispensation, A historical synopsis and commentary, Washington DC, 1939
54. Joseph James Christ, Dispensation from Vindictive penalties, An historical Conspectus and Commentary, Washington DC, 1943.
55. Extract from: The Cambridge History of Medieval Canon Law, Editors: Anders Winroth and John C. Wei. Cambridge 2022. Gero R. Dolezalek, Roman Law: Symbiotic Companion and Servan of Canon Law, Cambridge, 2022.
56. Piotr Kroczek, Authority of Canon Law, The Pontifical University of John Paul II, Krakow, Theologos 2/2010
57. Bulletin of medieval Canon Law, New series 2018m volume 35, an annual review, Published by The Catholic Universiy of America Press
ISSN: 0146-2989
58. Piotr Alexandrowicz, Leges non dedignantur sacros canones imitari: Canonical Reinterpretation of Justinian's Novel 83.1 (=Authen. 6.12.1) in Lucius III's Decretals, Krakow, 2018.
59. Сергије Троицки, Црквено право, I, скрипта, Београд, 1937.
60. Анте Црница, Приручник канонског права Католичке цркве, Загреб, 1945.

61. Ian Wood, *Franks and Alamanni in the Merovingian Period: An Ethnographic Perspective*, San Marino, 1998. Center for Interdisciplinary Research on Social Stress
ISBN 0 85115 723 8
62. Црквене студије, година XII, уредник Драгиша Бојовић, Центар за црквене студије, Ниш, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије Међународни центар за православне студије, Ниш, 2015.
ISSN 1820-2446
63. Hovhannes Otsnetsi, *The book of Canon Law*, Burbank, California, 2010.
64. Karl Ubl, *Sinnstufungen eines Rechtsbuchs: Die Lex Salica im Frankenreich. Quellen und Forschungen zum Recht des Mittelalters 9. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag*, 2017
ISBN 978-3-7995-6089-4
65. Štefan Brinda, *A Canonical analysis of canon 273 of the 1983 code of canon law*, Prague
Teka Komisji Prawniczej PAN oddzial w Lublinie, vol. XIV, 2021, no. 2, pp. 63-73
<https://doi.org/10.32084/tekapr.2021.14.2-6>, Academy of Canon Law, Czech Republic

Fragmenta Iuris Canonici (Фрагменти канонског права) је студија која нам да је увод у одређене делове канонског права у Римокатоличкој и Православним црквама – две највеће цркве у Хришћанском свету. Протестантске цркве су у великој мери искључене из овог рада због тога што постоји велики број Протестантских деноминација које користе њихово канонско и црквено право као и то да је њихово учење доста другачије у односу на наведене две цркве. Реч „фрагменти“ у наслову рада значи да су само делови (фрагменти) канонског права били део истраживања услед комплексности и ширине самог канонског права у рачизитим црквама које примењују канонско право у својој унутрашњој организацији. Циљ ове студије је да постави основе за будућа истраживања канонског права, највише због тога што се канонско право у недовољној мери студира у Србији, али итекако заслужује већу пажњу, пре свега из правног угла. Као основ за будућа истраживања ова студија се фокусира на први миленијум развоја канонског права које је било важно за обе цркве, посебно прва четири Васељенска сабора која су у највећој мери призната од стране свих Хришћанских цркава. У овом смислу, као основа за будућа истраживања, *Fragmenta Iuris Canonici* нам даје један хронолошки поглед на развитак канонског права али нас и упућује на главне разлике између цркава, закључно са делом везаним за „црквену независност“ кроз призму канонског права. Ова студија такође објашњава разлике између канонског и црквеног права али је углавном фокусирано на канонско право с обзиром да је црквено право шире и компликованије за истраживања услед тога што све независне цркве имају своје црквено право и унутрашње регулативе које се разликују. Што се тиче канонског права до краја првог миленијума може се рећи да је оно нешто што повезује све Хришћанске цркве и може бити начин да поново споји све цркве кроз њихове корене.

Кључне речи:

Канонско право, Римокатоличка црква, Православна црква, Црквено право, *ius ecclesiasticum*, *ius divinum*, *ius canonicum*, *Codes Iuris Canonici*, Ecumenical Councils

Summary

Fragmenta Iuris Canonici (Fragments of Canon Law) is a study that will give us the introduction to certain areas of Canon law in Roman Catholic Church and Orthodox Churches, two protagonist churches of the Christian world. Protestant churches are mostly excluded from it since there are many Protestant denominations that are using their own Canon and Church laws and that their teachings are different compared to two mentioned Churches. The word „fragments“ in its title means that only parts (fragments) of Canon law are part of the research due to complexity and extensivity of Canon law in various churches that are applying Canon law in its internal organization. The goal of this study is to set basis for the future research on the Canon law mostly because Canon law is not actively being studied in Serbia, but it does deserve more attention, especially from the legal perspective. As a basis for future research this study is focusing on the first millennium of development of Canon law that was applied in both Churches, especially the first four Ecumenical councils that are widely recognized by most Christian churches. In that sense, as a basis for future research, *Fragmenta Iuris Canonici*, is giving us one chronological view on the development of Canon law as well as pointing out to the main differences between the churches concluding the work with „church independence“ through the prism of Canon law. The study also explains the difference between Canon and Church law and is mainly focused on the Canon law rather than the Church law that is wider and more complicated topic to research because all independent churches have their own sets of Church laws and regulations. As for Canon law from the first millennium it can be said that it is something that connects all Christian churches in a way and could be a way to “reconnect” all these churches to its roots.

Key words

Canon law, Roman Catholic church, Orthodox church, Church law, ius ecclesiasticum, ius divinum, ius canonicum, Codex Iuris Canonici, Ecumenical Councils

Биографија

Петар Ђорђевић рођен је 19.12.1992. у Зајечару. Од 1994. године живи у Књажевцу где завршава основну школу „Димитрије Годоровић Каплар“ као и Књажевачку Гимназију – друштвено језички смер. Основне студије уписује школске 2011/2012 године на Правном факултету у Нишу, а мастер студије на истом факултету уписује школске 2021/2022 године. Од 2017. године ради у ИТ сектору као пројектни менаџер, а од 2019. оснива ИТ консалтинг компанију NLX Adria DOO коју води и данас.

Током студија Петар је објавио следеће радове:

- Legal and ethical issues of involuntary hospitalization: prehospital aspect
UDC: 342.726-056.34(497.11)
- У сусрет Крстовдану
ISBN 978-86-900096-0-2

Тренутно ради на истраживању Каракалиног едикта (*Constitutio Antoniniana*) који ће бити објављен у зборнику радова научног скупа *Timacum Minus 2023*.

Као независни аутор ван институција објавио је 7 радова на порталу <https://independent.academia.edu/PetarDjordjevi%C4%87>

Говори течно енглески језик (C1) и активно користи немачки језик (B2). Служи се латинским и старогрчким.

Захвалница

Пре свега желим да посветим овај рад као део свог личног успеха свом пријатељу који ће увек бити фрагмент мене, у знак сећања и вечне захвалности посвећујем га Марку Јовановићу чистом и блаженом срцу који је, сигуран сам, и даље са свим његовим пријатељима на земљи.

У првом реду желим да се захвалим својим родитељима, својој мајци Радмили (née Перић) чија безусловна и бескрајна љубав према људима је нешто што ће заувек бити усађено дубоко у мени као и свом оцу високопречасном оцу Синиши због кога сам се и одлучио да пишем на ову тему.

Такође, желим се захвалити и свом колеги, брату и будућем куму Радовану С. Стојичићу без кога студирање, а и живот не би био ни упола занимљив као што јесте.

За израду овог рада инспирација и мотивација је такође и дошла на основу беседа преосвећеног епископа жичког г.г.др Јустина (Стефановића) чије су беседе о пролазности живота и покајној пракси у Цркви послужиле као инспирација за израду једног доста формалнијег рада на наведену тему.

Захвалност дугујем и својим професорима који су ме усмеравали не само у научном него и личном сазревању. Свом ментору Александру Ђорђевићу, са којим нисам ни у каквом породичном сродству иако делимо исто презиме, али смо временом постали духовна и научна породица.

Професору Небојши Ранђеловићу који је увек био ту за мене и који је имао очинског смирења да се јави у било које доба дана и да адекватан савет било у форми критике или похвале, али свакако на моју личну корист и сазревање.

Професорки Марији Игњатовић са којом сам током студија а и до данас водио сјајне научне разговоре и која је само учврстила моју љубав према Римском праву и Риму уопште.

Професорки Софији Петковић коју сам упознао на археолошком налазишту *Timacum Minus* и са којом сам такође водио сјајне разговоре, и са којом смо организовали наш први научни скуп, а која ме је и подстакла да се даље бавим Римском историјом.

Професору Бориславу Бојићу за изванредне животне лекције и усмеравања.

Професору Новаку Крстићу који је показао највиши степен разумевања и солидарности када је то било потребно.

Свим професорима и асистенима код којих сам полагао и са којима смо заједно учествовали у разним академским дебатама, а посебно свим члановима Форума (*Forum Romanum*) чија предавања редовно пратим путем интернета.

Било би незахвално да овим путем не споменем и све оне људе који нису део академске заједнице, али су итекако били ту за мене и били део мог сазревања и созерцања.

Захвалност дугујем и својим пријатељима:

Милошу Ћирићу са којим смо провели најквалитетније "слободно време" играјући видео игре.

Немањи и Пловки за помоћ око неких енглеских сентенци и других лингвистичких ствари.

Андријани Јевтић са којом сам прошао још једну школу сазревања у протекле две године.

Нини Петровић пријатељу због кога сам на крају и преломио да упишем Правни факултет уместо историје и теологије какав је био првобитни план.

Исидори Јовчић са којом смо пролазили кроз разне зе од најранијег детињства до данас.

Александру Петковићу са којим сам "преживео" неке од најинтересантнијих авантура у животу.

Горану Петковићу и Ивану Стаменковском са којима сам провео детињство и основну школу.

На крају морам изразити и посебну захвалност Маријани Загорац која била према мени као други родитељ и која је имала стрпљења да ме научи многим стварима како пословним тако и животним!

Овај рад иако сам по себи представља крај једне етапе, исто тако представља почетак једне нове, лепше животне етапе. Водећи се том логиком, желим се још и захвалити својој сарадници Мији Мартић чије су идеје и креативност послужиле као инспирација и мотивација за нове пословне подухвате а који представљају такође још једно ново животно поглавље.

Захвалност пре свега дугујемо и Господу Христу "због свега и за све", па ћу тако и овај ово писмо захвалности завршити речима: „δόξα σοι κίριε , δόξα σοι“

Новембар, Ниш, 2022.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Петар Ђорђевић

Наслов мастер рада: *Fragmenta Iuris Canonici*

Ментор: Др Александар Ђорђевић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом *Fragmenta Iuris Canonici* пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Петар Ђорђевић

У Нишу, _____

Потпис аутора
